

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur
Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Obraz ženy v dílech autorek konce 19. a začátku 20. století

Vypracovala: Kateřina Příplatová
Vedoucí práce: Mgr. Jana Skálová, Ph.D.

České Budějovice 2015

Chtěla bych poděkovat Mgr. Janě Skálové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, cenné rady a podnětné připomínky.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o tvorbě tří autorek druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Ve své práci interpretuji díla - *První Češka* a *Na úsvitě* od Karoliny Světlé, *Svéhlavička* od Elišky Krásnohorské, *Z mladosti dvou smutných sester* a *Hladina* od Boženy Benešové. Bakalářská práce se zaměří na charakteristiku ženských postav a způsoby vyprávění.

Annotation

This bachelor thesis deals with writings of three authors of the second half of the 19th century and of the beginning 20th century. In my thesis I interpret works - *První Češka* and *Na úsvitě* by Karolina Světlá, *Svéhlavička* by Eliška Krásnohorská, *Z mladosti dvou smutných sester* and *Hladina* by Božena Benešová. The bachelor thesis will focus on the characteristics of the female characters and manner of narration.

Obsah

1. ÚVOD.....	7
2. LITERÁRNÍ POSTAVA A JEJÍ CHARAKTERIZACE.....	8
3. TYPY NARATIVNÍCH PROMLUV	13
3.1 Promluva vypravěče.....	14
3.2 Promluva postav.....	16
4. ŽENA NA PŘELOMU 19/20. STOLETÍ	18
5. KAROLINA SVĚTLÁ	23
5.1 Ženy vlastenky (Interpretace povídek První Česka, Na úsvitě)	26
6. ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ - SEN O EMANCIPACI	41
6.1 Svěhlavička	43
7. BOŽENA BENEŠOVÁ – SMUTNÉ DOSPÍVÁNÍ.....	49
7.1 Z mladosti dvou smutných sester.....	52
7.2 Hladina.....	57
8. ZÁVĚR.....	62
9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66

1. ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je, na základě děl vybraných autorek, vystihnout a porovnat obraz ženy. Z českých autorek, které svá díla psaly v druhé polovině 19. a počátku 20. století byly zvoleny Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská a Božena Benešová. Tyto spisovatelky byly vybrány proto, že se mimo svou literární tvorbu věnovaly společenské situaci žen a zasloužily se o zlepšení jejich podmínek. Zejména Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská prosazovaly pro ženy lepší společenské uplatnění a možnost získat kvalitnější vzdělání. Také Boženě Benešové nebyl osud žen lhostejný a pomáhala dívkám s řešením jejich problémů.

Pro vlastní rozbor byly zvoleny prózy - *První Češka*, *Na úsvitě*, *Svéhlavička*, *Z mladosti dvou smutných sester* a *Hladina*. Tyto díla byla vybrána na základě toho, aby poukázala na to, že u těchto autorek je v jednotlivých dílech postava ženy vyobrazena trochu jinak, tedy v každém díle je vytvořen jiný obraz hrdinky.

Ve své práci se nejprve budu věnovat literární teorii, kde se zaměřím na literární postavu, hlavně na její charakteristiku a využiji k tomu zejména kapitoly z díla *Poetika vyprávění* od Shlomith Rimmon-Kenanové a knihu *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání* od Bohumila Fořta. Dále se budu zabývat narativními způsoby a budu čerpat z práce Lubomíra Doležela - *Narativní způsoby v české literatuře*. V další kapitole se seznámíme se společenskou situací ženy v 19. a na počátku 20. století. Pozornost bude zaměřena na výchovu a vzdělávání dívek a také na spolky, které se právě v druhé polovině 19. století začínají uplatňovat. Následující tři kapitoly budou věnovány třem vybraným literátkám, Karolině Světlé, Elišce Krásnohorské a Boženě Benešové. Spisovatelky budou seřazeny podle jejich narození a tedy i vzniku jejich děl, které byly vybrány k rozboru. U každé spisovatelky se nejprve seznámíme s jejím životem a literární tvorbou. Poté dojde k rozboru zvolených děl, jež budou analyzovány na základě mé interpretace. Zaměřím se na analýzu postav hlavních hrdinek, k hlavní hrdince se pokusím podat charakteristiku její kontrastní ženské postavy, pokud se v díle tato postava vyskytuje. Také se u jednotlivých děl budu věnovat způsobům vyprávění. V závěru se pokusím shrnout a porovnat, jakým způsobem jednotlivé autorky v rozebíraných dílech zobrazují postavu ženy.

2. LITERÁRNÍ POSTAVA A JEJÍ CHARAKTERIZACE

Tato kapitola je věnována literární postavě a vychází z názorů Shlomith Rimmon-Kenanové a je doplněna Bohumilem Fořtem.

Literární postava patří mezi jednu z klíčových naratologických kategorií. Názory na ní se v čase vyvíjely a měnily ... *v závislosti na historickém kontextu (mír × válka), dobové poetice literárního směru, žánru (román × pohádka), žánrovém typu (román vážný × humoristický), systému, do něhož byla v konkrétním díle zapojena. Měnily se pochopitelně i v závislosti na specifice literárního druhu.*¹ Obecně jsou literární postavou chápáni lidé, ale můžeme za ní považovat i jiné entity, například zvířata, oživající stroj, neživé věci. Na to, jakým způsobem postava existuje, můžeme odpovědět dvěma odlišnými názory. Zatímco jedni zastávají stanovisko takové, že postavy existují jen v tom daném kontextu a mimo tyto události, v nichž se vyskytují, již neexistují. Jiní jsou toho názoru, že postavy nejsou závislé na kontextu a jsou „napodobeninou“ lidí.

Má práce postavy pojímá jako by byly skutečnými osobami a staví je na úroveň lidí, proto dává přednost druhému názoru. Jednotlivé fiktivní postavy můžeme vyjmout z jejich kontextu a hovořit o nich, jako o fakticky žijících bytostech. Mnoho z nás používá označení některých literárních postav jako přeneseného pojmenování. Pro příklad uvedme:

a) donkichot ve významu pošetilého snílka podle Dona Quijota, postavy Cervantesova románu

b) tartyf ve významu podvodníka podle Tartuffa, postavy Molièrova díla

c) donchuán ve významu záletníka a svůdce podle Dona Juana, postavy Molièrova díla

d) švejk ve významu mazaného a vychytralého člověka podle Švejka, postavy Haškova díla

Postava má určité povahové rysy, které nemusí být v textu vyjádřeny přímo, ale čtenář je na základě textových ukazatelů vyvodí. Indikátory, prostřednictvím kterých

¹ HODROVÁ, Daniela.: --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. Století, Torst, Praha 2001, s. 679.

poznáváme vlastnosti postavy Rimmon-Kenanová nazývá, přímá definice a nepřímá prezentace.

Přímá definice ... *pojmenovává rys adjektivem (např. „byl dobrosrdečný“), abstraktním podstatným jménem („jeho dobrota neznala mezí“ či jiným typem podstatného jména („byla to pěkná mrcha“) nebo částí řeči („má rád jen sám sebe“).*² Přímou charakterizací nazýváme takové pojmenování vlastností postavy, které postavě přiřkne hlas s největší autoritou v textu. Přímá definice je explicitní, postavám je připisována určitá staticčnost a jejich vlastnosti jsou pouze vyjmenovány. Například v povídce *První Češka* vypravěč formuluje rysy jedné postavy takto: *Bedřich byl příliš měkký a dobrosrdečný, než aby se nebyl snažil aspoň u přítomnosti svých příbuzných libůstku svou potlačit; vzdor všemu usilování pletla se mu přece zavržená řeč na jazyku...*³

Zatímco nepřímá prezentace literární postavy je v textu implicitní, to je ... *místo aby pojmenovala určitý rys, ho různými způsoby představuje a dokládá*⁴ a je tedy na čtenáři, aby povahový rys postav vydedukoval. Bohumil Fořt uvádí, že ... *způsoby nepřímé reprezentace postavy jsou založeny v rozmanitých a často se i vzájemně prolínajících narativních realizacích, které obsahují různě hluboké vrstvy implicitních významů – od vzhledu postavy k jejím činům a promluvám.*⁵

Způsob, kterým je postava představována:

1) Činnost

K poznání povahových rysů postavy nám může pomoci činnost, kterou postava vykoná buď jen jednou, či vykonává opakovaně. Jednorázová jednání dávají postavám dynamický zřetel, zatímco časté činnosti nám v mysli vyvolávají statické pojetí postavy. Abychom si o postavě vytvořili určitou představu, je důležitý nejen čin, který postava provedla, který měla vykonat, ale nevykonala, ale také ten, který teprve zamýšlí uskutečnit.

Činnosti, které postavy vykonávají, čtenáři slouží k poznávání jejich postojů, názorů, charakterových vlastností, vztahu k sobě samotným a k okolí. Jaké vlastnosti a postoje jednotlivým postavám připisujeme je dáno také konvencí, kulturními

² RIMMON-KENAN, Shlomith.: *Poetika vyprávění*, Host, Brno 2001, s. 66–67.

³ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 14.

⁴ RIMMON-KENAN, Shlomith.: *Poetika vyprávění*, Host, Brno 2001, s. 68.

⁵ FOŘT, Bohumil.: *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Ústav pro českou literaturu AVČR, Praha 2008, s. 66.

vědomostmi a našimi zkušenostmi: ... například jednání fikčního agenta 007s povolením zabít, které bychom u kohokoliv jiného považovali za motivované touhou zemřít, v kontextu jeho altruistických misí můžeme (do jisté míry) interpretovat jako touhu zachránit svět před komunisty a jinými teroristy za cenu jakékoli oběti⁶. Z pohádek známe postavu loupežníka a víme, že k zneškodnění určitých postav má jinou motivaci, než již zmíněný agent 007.

2) Řeč

Z obsahu i formy řeči lze vyvodit specifické povahové rysy každé postavy. Běžně jsou takto charakterizovány postavy, jejichž osobitý jazyk je od jazyka vypravěče odlišený. Různý styl řeči postav může ukazovat na jejich původ, společenské postavení, bydliště, povolání. Na americký původ postavy poukazuje užití amerikanismů a lámané češtiny u postavy Ellen z díla *Svéhlavička*. Postavy ve své řeči mohou užívat různých nářečí. Podíváme-li se na dílo *Maryša*, jehož děj se odehrává na moravské vsi, najdeme v něm dialekty typické pro tuto oblast – hanácký, slovácký a brněnský. Užití řeči jednotlivých postav z hlediska společenského postavení a povolání je dobře vykresleno v díle *Předtucha* od Pujmanové. V díle děti užívají studentský slang, jejich rodiče výhradně spisovný jazyk a starší chůva nespisovných a zastaralých prvků jazyka.

O postavě se můžeme dozvídat prostřednictvím vypravěče, dále skrze dialogy, z výroků jiných postav či z monologů.

3) Vnější vzhled

Vzhled postavy patří k významným způsobům charakterizace literárních postav. U vzhledu postav hrají roli námi obecně známé a konvencí stanovené typické vnější znaky postav, z kterých jim následně připisujeme určité vlastnosti. Rimmon-Kenanová rozlišuje vnější rysy, jenž postava nemá pod svou kontrolou (výška, barva očí) a vnější rysy, které postava může do jisté míry ovlivňovat (účes, oblečení). Například hrdinka *Svéhlavičky* chce svým nedbalým oblečením poukázat na svou volnost, přirozenost a nekonvenčnost.

Se vzhledem postav tedy nesouvisí jen tělo a tvář, ale i jejich oděv, který může mít také charakterizační funkci. Oděv může vypovídat o sociálním postavení postavy, o jejích vlastnostech, ale ne vždy má tuto charakterizační funkci, protože může být převlekem, kostýmem a my tak musíme jeho charakterizaci nejprve rozšifrovat.

⁶ FOŘT, Bohumil.: *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Ústav pro českou literaturu AVČR, Praha 2008, S. 68.

4) Prostředí

*Fyzické okolí postavy (pokoj, dům, ulice, město), stejně jako její lidské okolí (rodina, společenská vrstva), jsou také často využívány jako metonymie konotující povahové rysy.⁷ Prostředí a povaha postavy spolu mohou do jisté míry souviset. Uvedme si příklad z díla *Na Úsvitě* od Karoliny Světlé. *Několik širokých kamenných stupňů vedlo ku vchodu. Byly travou porostlé. Teta nepřijímala podle toho asi mnoho návštěv. Pomyslíla jsem si, bude-li srdce její tak málo přístupné jako dvěře jejího domu, že na mne nečekají dny příliš veselé...*⁸ *Byla jsem podle trávy před vraty přec dobře uhodla, dům ten tak málokdy byl přístupný jako srdce jeho paní.*⁹ Prostředí někdy vytváří kontrast s postavou, toho si můžeme povšimnout například v Máchově *Marince*. Na jedné straně stojí krásná májová příroda a v opozici k ní chudá umírající dívka.*

5) Vlastní jména

Bohumil Fořt uvádí jako další odkazovací prvek k charakterizaci postav jejich vlastní jména. Vlastní jméno je důležitým znakem označujícím konkrétní subjekty a zároveň slouží k rozlišení od dalších subjektů. Stejně tak jako v běžném životě mají i v literatuře vlastní jména významnou úlohu, plní funkci identifikační, individualizační a mají určitou charakterizační roli. *Vlastní jména především umožňují velice ekonomický způsob odkazování v rámci jednoho narativního díla – slouží jako jednoslovné (či víceslovné) kategorie, kterým čtenář v průběhu aktu čtení přiřazuje jednotlivé explicitně či implicitně interpretované atributy...*¹⁰ Některá vlastní jména literárních postav mohou označovat reálně žijící postavu (například Jan Hus ze stejnojmenného Tylova díla) a odkazovat tak k realitě. Autor může postavu pojmenovat křestním jménem (například Marinka ze stejnojmenného Máchova díla), příjmením (například Galén v Čapkově *Bílé nemoci*), křestním jménem + příjmením (například Jiří Šmatlán ze stejnojmenného díla Terézy Novákové), křestním jménem+iniciálou (například Josef K. z Kafkova *Procesu*), apelativem například (krysař v Dykové *Krysaři*). Jméno může být zastoupeno jen iniciálou (například hrdina K. z Kafkova *Zámku*) nebo postava může být beze jména (například hrdina v Čapkově *Povětroni*). Nějaká díla nesou název podle

⁷ RIMMON-KENAN, Shlomith.: *Poetika vyprávění*, Host, Brno 2001, s. s. 73.

⁸ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 288.

⁹ Tamtéž, s. 292.

¹⁰ FOŘT, Bohumil.: *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2008, s. 73.

jmen hrdinů (například *Jiří Šmatlán*), či v názvu vlastní jména nějak figurují (například *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*).

Ukazuje se tedy, že charakter jednotlivých postav mohou čtenáři poznat nejen z jejich povahových rysů, které jsou v textu uvedeny přímo, ale i ze způsobu, kterým je postava v díle představována.

3. TYPY NARATIVNÍCH PROMLUV

V této kapitole se pokusíme charakterizovat jednotlivé typy narativních promluv, jak o nich uvažuje Lubomír Doležel v díle *Narativní způsoby v české literatuře*. Budeme se věnovat tomu, jakým způsobem je postava představena, jakým způsobem se prolíná či splývá svět postavy a svět vypravěče a tím, jakým způsobem je příběh vyprávěn.

Lubomír Doležel považuje narativní text za kombinaci promluvy vypravěče a promluvy postav, které se od sebe odlišují svou funkcí a jazykovou výstavbou. Z hlediska rozdílu funkcí Doležel uvažuje o modelu funkčním a textovém. Oba modely jsou potřebné k vytvoření soustavy narativních promluv, kterými je v textu zhmotňována postava a jimiž se projevuje vypravěč.

Nyní se na tyto modely podíváme podrobněji.

Funkční model

Narativní text je psán autorem se záměrem stvořit fikční svět, s kterým se čtenář skrze tento text seznamuje. Podle Doležela je fikční svět ... *mnohorozměrná významová struktura, jejímiž hlavními složkami jsou děj, postavy a prostředí (přírodní i kulturní)*.¹¹ Postavy jsou součástí fikčního světa, existují a konají v něm. Zatímco vypravěč ve fikčním světě žít nemusí, může být nad ním či mimo něj. Jak už bylo uvedeno výše, vypravěč a postavy mají rozdílné funkce. Vypravěči je připisována funkce konstrukční, to je zprostředkovává autorův tvůrčí akt. Další důležitou funkcí, kterou vypravěč má, je funkce kontrolní, vypravěč tedy organizuje celkovou výstavbu narativního textu. Naproti tomu postavy mají akční funkci a jejich promluva bývá včleněna do promluvy vypravěče. Tím, že postavy vykonávají určité činnosti, mají účast na vývoji příběhu. Postavy mohou hodnotit, komentovat, vyjadřovat city, názory, protože si vytváří individuální stanovisko k fikčnímu světu, a to jim umožňuje jejich interpretační funkce.

Textový model

Textový model se opírá o Bühlerův trojúhelník, v němž Karl Bühler rozlišuje tři účastníky řečového aktu – mluvčího, posluchače a předmět sdělení. Bühler na základě tohoto svého rozdělení stanovil tři funkce promluv, a to funkci expresivní, apelativní a

¹¹ DOLEŽEL, Lubomír.: *Narativní způsoby v české literatuře*, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 10.

zobrazovací. Funkce expresivní je zaměřena na mluvčího, funkce apelativní na posluchače a funkce zobrazovací na předmět sdělení. K tomuto východisku, které uvažuje o trojrozměrném textu T, Doležel staví do opozice text jednorozměrný T', jenž má pouze zobrazovací funkci. V jednorozměrném textu T' vztah k mluvčímu i k posluchači chybí, tedy text nemá expresivní a apelativní subjektivitu, poté hovoříme o textu objektivním, z kterého získáme *...čistě referenční informaci, tj. informaci o předmětu sdělení.*¹²

3.1 Promluva vypravěče

Pokusme se nyní stručně osvětlit, jaké mohou být vypravěčské způsoby, které pojímá ve své práci Lubomír Doležel.

1) Objektivní er-forma

Objektivní vyprávění ve třetí osobě (objektivní er-forma) je základní technikou klasického narativního textu. Za klasický narativní text je považován text, ve kterém je tedy promluva vypravěče v objektivní er-formě a promluva postavy má formu přímé řeči (například klasická próza 19. století - A. Jirásek). Hranice mezi těmito promluvami jsou ostré a přímá řeč postav a objektivní promluva vypravěče se od sebe odlišují. Rozlišovacím znakem je osoba, slovesný čas, deixe, grafické znaky, slohové znaky, apel a exprese a dále také sémantické rysy. Pro promluvu vypravěče se užívá třetí osoby a z hlediska času je realizována jen préteritem. V objektivním vyprávění ukazovací prostředky *...odkazují k určitému prostorovému bodu nebo časovému okamžiku vyprávěného děje.*¹³ Prostředky exprese a apelu se u tohoto vypravěčského způsobu nepoužívají, protože je chápán jako promluva bez mluvčího a bez posluchače. Objektivní vypravěč se nám tedy jeví jako vypravěč nestranný a nezaujatý, stojící nad událostí.

2) Rétorická er-forma

Rétorickým vypravěčem v ef-formě chápeme takového vypravěče, který má funkci konstrukční, kontrolní a interpretační. Takovýto vypravěč je anonymní a není

¹² DOLEŽEL, Lubomír.: *Narativní způsoby v české literatuře*, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 12.

¹³ Tamtéž, s. 16.

součástí fikčního světa, stojí mimo něj. *Chceme-li mluvit o rétorice vyprávění, musíme prokázat ne to, že autor soudí, nýbrž že vypravěčský text soudí.*¹⁴

3) Subjektivní er-forma

Subjektivní er-formou Doležel míní smíšenou řeč, nový vypravěčský způsob. *Prostřednictvím smíšené řeči se na konstrukčním aktu podílí určitý fikční subjekt, individuální sémantická perspektiva, osobní náhled a hodnocení.*¹⁵ Stejně tak, jako v předešlých dvou vypravěčských způsobech, tak i zde se jedná se o vypravěčskou promluvu ve třetí osobě.

Doposud jsme se zabývali vypravováním, které probíhá v er-formě (třetí osobě), nyní se zaměříme na ich -formu. Vyprávění v první osobě (ich-formě) je podle Doležela *funkční adaptací přímé řeči*¹⁶. Určitá postava přebírá primární funkce vypravěče, je konstruktérem fikčního světa a organizátorem narativního textu. Vypravěči v ich-formě nemusí být odebrány primární funkce postavy, avšak může dojít v různém rozsahu k jejich potlačení, a tak uvažujeme o rozličných druzích ich-formy, tedy o rozdílné míře promluvové subjektivity.

4) Objektivní ich-forma

Pro tento vypravěčský způsob je charakteristická ztráta akční a interpretační funkce vyprávěcího subjektu, tedy primární funkce postav, a proto je objektivní ich-forma uplatňována jen zřídka. Postava, konstruktér fikčního světa, se stává nezúčastněným pozorovatelem, nijak nezasahuje do vyprávěného příběhu a fikční svět nehodnotí.

5) Rétorická ich-forma

Vypravěčský subjekt je nositelem funkce interpretační, funkce akční je mu odebrána, a tak se má zdržet jednání ve fikčním světě. *Ve vypravěčské promluvě se interpretační funkce prosazuje prostředky subjektivní sémantiky a expresivity,*¹⁷... jež jsou uděleny postavě fikčního světa. Vypravěč je omezen na pozorovatele a komentátora, vyjadřuje své subjektivní postoje, hodnocení a názory.

¹⁴ DOLEŽEL, Lubomír.: *Narativní způsoby v české literatuře*, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 45.

¹⁵ Tamtéž, s. 46.

¹⁶ Tamtéž, s. 47.

¹⁷ Tamtéž, s. 48.

6) Osobní ich-forma

*Vypravěč je fikční postavou, která se v různé míře podílí na vyprávěném příběhu, v nejvyšším stupni tehdy, když je jeho hlavním hrdinou.*¹⁸ Vypravěč se nebojí ukázat svou náklonnost či nepřízeň a je pro něj typické subjektivní hodnocení fikčního světa. Vypravěčský způsob v osobní Ich-formě je hojně využíván tam, kde vypravěč - fikční postava mluví o svých niterných pocitech, tedy v příbězích s osobní zpovědí. Přeci jen postava zná sama sebe nejlépe.

3.2 Promluva postav

Přímá řeč

Jak už bylo uvedeno výše, přímá řeč a objektivní er-forma se odlišují na základě některých rysů, kterými je osoba, slovesný čas, deixe, grafické znaky, slohové znaky, apel, exprese a sémantické rysy. Přímá řeč užívá první, druhou a třetí osobu. První osobou je vyjadřován vztah k mluvčímu, druhou osobou je zaujímán vztah k posluchači a třetí – k předmětu výpovědi. Tato promluva je realizována všemi gramatickými časy (přezentem, přezteritem a futurem). V přímé řeči na rozdíl od objektivní er – formy nalézáme prostředky apelu (oslovení, rozkazovací a tázací věty) a exprese (interjekce, zvolací věty). Přímá řeč je od vyprávění oddělena grafickými znaky, kterými jsou uvozovky, pomlčky, dvojtečky a odstavce. Z hlediska slohové roviny je v ní hojně užívána obecná čeština (například v díle *Obsluhoval jsem anglického krále* od Hrabala) i nářečí (například v díle *Maryša* od Mrštíků).

Moderní narativní text je tvořen novými vypravěčskými způsoby, novými formami řeči a promluva vypravěče v textu není ostře oddělena od promluvy postav. Přetvoření narativního textu je dáno zrušením, případně proměnou distinktivních rysů jazykové výstavby a dochází tak ke vzniku nových narativních promluv - neznačené přímé řeči, polopřímé řeči a smíšené řeči.

Neznačená přímá řeč vzniká ztrátou distinktivních grafických znaků, vypouští uvozovky (a další grafické znaky přímé řeči) a od promluvy vypravěče není graficky oddělená a odlišitelná. Rozhraní mezi promluvou postav a vypravěče se zmírňuje.

¹⁸ DOLEŽEL, Lubomír.: *Narativní způsoby v české literatuře*, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 48.

Polopřímá řeč je považována za univerzální narativní promluvový typ a od přímé řeči se liší tím, že užívá třetí osobu, Mluvčí a posluchač jsou předmětem promluvy. Doležel chápe polopřímou řeč za jakýsi *...přechodový rituál, který specifickým způsobem překlenuje promluvový protiklad mezi vypravěčem a postavami.*¹⁹

Smíšená řeč vzniká proměnou výpovědních (deixe, exprese a apel), gramatických (osoba a čas) a slohových rysů. Promluva vypravěče od promluvy postav není oddělena a osciluje mezi promluvovou objektivitou a subjektivitou.

¹⁹ DOLEŽEL, Lubomír.: *Narativní způsoby v české literatuře*, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 23.

4. ŽENA NA PŘELOMU 19/20. STOLETÍ

Naše práce má sledovat vývoj ženské hrdinky, podíváme se tedy, jak se na ženu dívala tehdejší společnost, jak žena sama vnímala své postavení

Dívky to neměly mnohdy snadné už od narození. Jejich otcové většinou toužili po synovi, a tak z narození dcery byli zklamáni, jelikož to pro ně znamenalo ekonomickou zátěž, protože se rodina musela potýkat s otázkou věna. I mezi otci se našli tací, kteří měli k svým dcerám velmi pěkný vztah, zejména Eustach Jakub Rott, otec spisovatelek Karoliny Světlé a Žofie Podlipské.

Neprovdaná dívka byla pro rodinu z finančního hlediska přítěží, a tak docházelo k rychlému uzavírání sňatků, aniž by se dva lidé před svatbou blížeji znali. Žena si sňatkem měla vylepšit své sociální postavení, a tak ve výběru budoucího manžela hrály roli ekonomické, sociální, náboženské, politické a případně profesní faktory. Mnohdy se ženy vdávaly za muže, který vykonával stejnou profesi jako jejich otec. Teprve na konci 19. století bylo uznáno, že pro šťastné manželství je potřeba vzájemného citu.

Žena měla omezené postavení nejen na veřejnosti, ale i v domácnosti. Teprve manželstvím naplní konvenci a získá možnost společenského uplatnění. Neprovdané ženy neměly jednoduchou situaci, pobývaly u svých příbuzných, kde působily jako vychovatelky nebo služebné.

Na emancipaci žen byl různý pohled, ale záporný postoj k ní nebyl dán pohlavím, nýbrž osobním názorem. Většina žen starší generace nesouhlasila se studiem a placeným zaměstnáním svých dcer, ale naopak někteří muži se ženského úsilí o změnu poměrů zastávali. Ženy chtěly být vzdělané, odpovědné za svůj život a schopné vést nejen domácnost, ale mít možnost pracovat mimo rodinu. Ještě na konci šedesátých let je výběr ženských zaměstnání značně omezen, nejprve se ženy mohly uplatňovat jako ošetřovatelky a učitelky. I když později žena získá výborné vzdělání, stejně nedosáhne takového pracovního místa, na které má potřebnou kvalifikaci.

Spisovatelky a umělkyně mladší generace, obzvláště malířky, zpěvačky a herečky, měly odvahu veřejně hovořit o postavení žen ve společnosti. Do první poloviny 19. století se ženy scházely za účelem pěstování vlastenectví, společenské konverzace, sebevzdělávání, jen zřídka se pokoušely o vlastní tvorbu. Již od šedesátých

let se s rozvojem české žurnalistiky usnadňuje šíření myšlenky ženského hnutí, k tomu napomáhají ženské časopisy, a to zejména *Ženské listy*, *Ženský svět* a *Ženský obzor*.

Na veřejnosti se ženy začaly uplatňovat nejprve v umění. První profesionální malířkou v Čechách byla Zdenka Braunerová. Profese malířky je stále na počátku 20. století, na rozdíl od spisovatelek vzácností. *Zjev zřejmě první skutečně české literátky je poněkud překvapivý: byla jí Josefa Pedálová, alžbětinka jménem Marie Antonie z pražského kláštera Na Slupi, publikující pod jménem Dobrovlastka.*²⁰ Do literatury se zapsala počátkem druhé poloviny dvacátých let 19. století. Spisovatelky nejprve psaly dopisy, deníky, vzpomínky a překládaly literární díla z cizích jazyků. V druhé polovině 19. století se svému deníčku svěřují dívky z měšťanských rodin a deníček je stále oblíben i u dnešních dívek či žen. Také o deníčku je zmínka v díle Elišky Krásnohorské *Svéhlavička*. Spisovatelky se od devadesátých let 19. století začínají mnohem více uplatňovat v literárním životě a na konci 19. století je funkce ženy spisovatelky chápána jinak. *Šalda odmítá „ženský román“ jako žánr, jako „novou specialitu, nové schéma“ a důsledně od spisovatelek žádá, aby se svým dílem integrovaly do kulturního dění, v němž není podstatné, zda jde o tvorbu muže nebo ženy, ale zda jde o tvorbu hodnotnou a silnou,...*²¹

Na přelomu 19. a 20. století došlo k proměně vztahů uvnitř rodiny a změnil se vztah mezi ženou a mužem. Muž ztrácel výhradní dominantní postavení v rodině i ve společnosti tím, že se ženy stávaly čím dál více vzdělanějšími a uplatnily se i v zaměstnáních, dosud vytyčených pouze mužům. Ženy už mohly vykonávat profesi mimo dům, živily se jako lékařky, ošetrovatelky, prodavačky, učitelky, úřednice, písařky, umělkyně, sekretářky a sociální pracovnice.

Výchova a vzdělávání dívek

Do čtyřicátých let 19. století byly dívky z bohatších rodin vychovávány většinou ve svých domovech, do kterých mohli docházet soukromí vychovatelé. Za jednu z propagátorek dívčího vzdělávání je považována Bohuslava Rajská (vlastním jménem Antonie Reissová), která založila *Společnost dívek českých* a byla organizátorkou dívčího vzdělávání. Zabývala se problémem volby mezi manželstvím a zaměstnáním.

²⁰ LENDEROVÁ, Milena.: *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 210.

²¹ MOLDANOVÁ, Dobrava.: *Obraz ženského osudu a jeho proměny v tvorbě spisovatelek na přelomu století*. *Česká literatura*, 1986, roč. 34, č. 5, s. 423.

Rajská vytyčuje budoucnost měšťanské dívky, kdy neprovdaná dívka, která se chce věnovat zaměstnání, může pracovat pouze jako soukromá učitelka nebo vychovatelka. Českému školství se také věnoval Karel Slavoj Amerling, který založil na počátku čtyřicátých let školu *Budeč*, která byla následně rozšířena o dívčí oddělení. Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století se o vzdělávání dívek zajímala spisovatelka Magdalena Dobromila Rettigová, autorka *Domácí kuchařky* a didaktických povídek pro dívky. Rettigová učila dívky rolím matky a hospodyně a za hlavní úlohu žen považovala péči o domácnost. Žena se měla vzdělávat jen do té míry, co může uplatnit v rodině a ku prospěchu národa. *Rettigová vlastně vytvořila po léta uznávaný ideál vlastenky, která nejen pečuje o rodinu a skvěle vaří, ale zároveň vychovává děti k lásce k rodné řeči a v každé volné chvíli si rozšiřuje obzory studiem a ušlechtilými zájmy.*²² Z dalších spisovatelek, které se zabývaly vzděláním dívek, jmenujme Marii Čackou, Annu Vlastimilu Růžickovou, Antonii Šemberovou, Boženu Němcovou.

Do poloviny 19. století byla měšťanská dívka vychovávána k řádné hospodyně a její vzdělávání končí v okamžiku provdání. Přednost manželství před vlastní kariérou dává mnoho žen i ve druhé polovině 19. století. Za výchovu měšťanských dcer zodpovídala matka, využívalo se soukromých vychovatelek a následně mohla dívka navštěvovat penzionát, klášterní nebo soukromou školu. Dívka se měla učit řídit domácnost, péči o děti a umět reprezentovat manžela.

Teprve v druhé polovině 19. století dochází k rozvoji dívčího školství. Na školách do této doby probíhala výuka v německém jazyce, a to zapříčinilo špatnou znalost mateřského jazyka, která se projevovala až do devadesátých let 19. století. Zakládají se nové dívčí školy, a to obchodní a průmyslová škola *Ženského a výrobního spolku českého*, dále *Pokračovací škola* pro dívky, první dívčí gymnázium *Minerva* a na konci 19. století byl založen dívčí penzionát.

V šedesátých letech byla založena *Vyšší dívčí škola*, na které také studovaly některé významné osobnosti jako Marie Gebauerová, Zdeňka Havlíčková, Marie Kalašová, Helena Malířová, Zdeňka Braunerová, Ema Destinová, Hana Kvapilová, Růžena Nasková. Ve škole ještě stále dominovaly ruční práce.

V osmdesátých letech 19. století je znovu hospodyně, kterou již prosazovala Magdalena Dobromila Rettigová, považována za ideál ženy. Ideální žena má být

²² BAHENSKÁ, Marie.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. Století*, Libri, Praha 2005, s. 16.

vzornou matkou, dobrou hospodyní, společnicí manžela a vlastenkou. Pozornost je opět věnována typicky ženským dovednostem - šití, vyšívání a vaření, a to přispělo k zakládání nového typu odborných škol, takzvaných hospodyňských škol.

V devadesátých letech 19. století zásluhou Elišky Krásnohorské, která pracovala v *Ženském výrobním spolku českém*, dosáhlo ženské hnutí vytčených cílů týkajících se přístupu ke vzdělání. Krásnohorská za důležitý problém v oblasti vzdělání dívek považovala nedosažené střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou, a tak s pomocí advokáta Bárty buduje spolek *Minerva*, který spravuje a financuje dívčí gymnázium. Gymnázium *Minerva*, které se otevření dočkalo roku 1890, se zřídilo proto, aby bylo dívkám umožněno studovat na univerzitě. Absolventky tohoto gymnázia se snažily získat uplatnění i v oborech vyhrazených dosud jen mužům.

Univerzitní vzdělávání bylo dívkám zpřístupněno od roku 1896 na lékařské fakultě a o rok později na fakultě filosofické, ale nejprve mohly přednášky navštěvovat jen se souhlasem vyučujícího. Teprve v roce 1900 se mohly stát řádnými studentkami medicíny.

Spolky

Zatímco se chudé ženy mohly živit zejména šitím, vdané měšťanské ženy pravidelné zaměstnání mít nemohly a nacházely své uplatnění ve spolcích. První ženský spolek v Čechách byl založen v roce 1848 pod názvem *Spolek Slovanek* (Sestry Slovanské), ve kterém bylo ženám poprvé umožněno realizovat se společensky i kulturně. Od šedesátých let 19. století dochází k rozvoji ženských spolků, prostřednictvím kterých se dívky mohou vzdělávat, a tak je jim umožněno rozšiřovat své společenské kontakty a rozvíjet své vědomosti.

Mezi významné ženské spolky patřil *Spolek sv. Ludmily*, *Americký klub dam* a *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských*. Pro spolky byla typická charitativní činnost (*Spolek sv. Ludmily*), obecné vzdělávání (*Vyšší dívčí škola*, *Americký klub dam*) nebo výuka praktických předmětů (*Ženský výrobní spolek český*, spolek *Domácnost* a jeho kuchařská škola). Členkami některých spolků byly i spisovatelky a básničky - Karolina Světlá, Sofie Podlipská, Věnceslava Lužická-Srbová, Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková a další. Do té doby, než byl zřízen *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských*, nebyl fyzický pohyb při výchově dívek považován za důležitý. Prosazoval se názor, že tělocvik ženskému organismu škodí a je nebezpečný budoucímu mateřství. V dívčím

tělocviku začal být spatřován další prvek osvobození žen od tradičních představ a zvyklostí.

Již v sedmdesátých letech ženy řídí a zakládají spolky samostatně bez mužů. V této době vzniká první profesní ženský spolek, kterým byl *Spolek pražských učitelek*. Ženské hnutí si dalo za cíl založit školu, která by připravovala zejména dívky z málo majetných rodin k zaměstnání. V ženském hnutí se angažovala Karolina Světlá, která roku 1871 založila *Ženský výrobní spolek český* se spolkovou školou, kde byly vyučovány praktické předměty. Dívky měly být díky praktickým dovednostem připraveny jak pro rodinný, tak samostatný život.

V osmdesátých letech byla snaha povznést práci v domácnosti na vyšší úroveň, a tak byl založen spolek *Domácnost* a jeho kuchařská škola, ve které se dívky učily nejen vařit, ale také dobře a hospodárně řídit domácnost.

5. KAROLINA SVĚTLÁ

Karolina Světlá, vlastním jménem Johana Rottová, provdaná Mužáková, se narodila dne 24. února 1830 do staropražské obchodnické rodiny. Měla dva sourozence, mladší sestru Žofii, známou jako spisovatelku Žofii Podlipskou a mladšího bratra Jindřicha. Otec Světlé, Eustach Rott, příznivě působil na výchovu své dcery, vedl ji k pochopení a úctě k prostým lidem a probouzel v ní národní vlastenecký cit. Spisovatelské nadání se u Světlé projevilo už v dětství, ale v 19. století měla být dívka vychovávána k práci domácí hospodyně a nepatřilo se, aby se věnovala něčemu jinému. K Světlým do domácnosti docházel rodinný domácí učitel hudby Petr Mužák, za kterého se Světlá v roce 1852 provdala. Tento muž v ní vzbudil zájem o český národ a díky němu se dostala mezi českou vlasteneckou společnost.

Johana Mužáková si svůj pseudonym Karolina Světlá vybrala dle jména své neteře Karoliny a podle vsi Světlé pod Ještědem, manželovým místem narození. V Podještědí byla Světlá okouzlena nedotčenou přírodou a venkovským obyvatelstvem, se kterým se setkávala po smrti své dcery. Zájmem Světlé je zkoumat a popsat minulost a současnost života českého lidu.

K. Světlá se vzdělávala prostřednictvím četby, zajímala se o přírodovědecké a filosofické spisy. Velkou inspirací pro ni byla francouzská spisovatelka George Sandová. K jejímu literárnímu vyspění přispěla láska k Janu Nerudovi. V roce 1860 byla vydána novela *Láska k básníkovi*, jedno z jejích prvních literárních děl. Tato práce obsahuje autobiografické prvky, Světlá v ní píše o svém seznámení s Janem Nerudou. Ve všech velkých prózách řeší své osobní dilema, zda má žena dát přednost lásce před povinnostmi. Její hrdinky, stejně jako Světlá, dávají přednost povinnosti před osobním štěstím.

Karolina Světlá usilovala o rovnoprávnost žen a o jejich lepší vzdělání. *Sama na sobě poznala nepřirozenost výchovy dcer v měšťanských rodinách a při vstupu do společnosti si uvědomila, oč mají ženy v životě obtížnější postavení než muži a oč bývá jejich úděl chudší a nesvobodnější.*²³ Bojovala tedy za uvědomění a práva ženy ve společnosti. Dlouhou řadu let byla součástí *Spolku svaté Ludmily*, poté v roce 1866 založila pražský *Ženský výrobní spolek*.

²³ POHORSKÝ, Miloš.: Karolina Světlá. In *Dějiny české literatury. III, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961, s. 122.

Tuto spisovatelku obdivoval Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Adolf Heyduk, Josef Václav Frič a Jan Neruda, který ji pokládal za tvůrkyni českého vesnického románu. Dostalo se jí uznání i od mladší generace, a to od Elišky Krásnohorské, Terézy Novákové, Aloise Jiráska, Jaroslava Vrchlického. I u prostých lidových čtenářů dosahovala její díla značné obliby. Velkou osobnost v ní viděl i F. X. Šalada, podle něhož je hodna pečlivého studia. *Jméno Světlá značí velmi mnoho, značí dokonalé mistrovství u vypravování, plné prodchnutí národním duchem, moderní výši i rozhodnou individuálnost zároveň.*²⁴ Karolina Světlá zemřela 7. září 1899 v Praze.

Pro prózy Karoliny Světlé je charakteristická milostná zápleтка. Buď se v nich řeší vztah mezi jednou dívkou a dvěma muži (*První Češka*), nebo dvěma dívkami a jedním mužem (*Na úsvitě*). Světlá ve svých dílech proti sobě staví dvojici kontrastních žen. Jedna z žen představuje autorčin ideál ženy, kterým je žena vzdělaná, citlivá, schopná se obětovat a druhá reprezentuje ženu se zápornými vlastnostmi a tato žena je povrchní, marnivá, lehkomyšlná a neschopná skutečného citu. Autorka protikladné postavy od sebe odlišuje také vzhledem. Kladné hrdinky jsou oblečeny do prostých šatů, s kterými jsou naprosto ztotožněny a jsou to takové průměrné mladé dívky. Záporné hrdinky vynikají půvabnou tváří, dokonalou postavou a jejich oděv musí být okázalý.

Jak už bylo uvedeno výše, velkou inspirací pro většinu jejích próz byla oblast Ještědska. Mezi její ještědské romány patří *Vesnický román*, *Kříž u potoka*, *Kantůrčice*, *Frantina*, *Nemodlenec*, které jsou považovány za vrchol spisovatelčina literárního díla. Kromě ještědských románů psala i ještědské povídky, uveďme pro příklad *Kresby z Ještěda*, *Hubička*.

Dalším místem, které jí bylo dobře známé a do kterého zasadila děj některých svých děl, byla Stará Praha. Mezi staropražské prózy patří díla *První Češka*, *Černý Petříček*, *Zvonečková královna*, *Poslední paní Hlohovská*.

„Neještědskou“ prózou Karoliny Světlé se zabývala Marie Řepková, která ji rozdělila do tří částí. Do první oblasti zařadila salónní novely a menší romány z prostředí pražského bohatého měšťanstva, obchodnictva a úřednictva. Ze salónních novel jmenujme *Tři chvíle*, *Bludička*, *Miláček lidu svého*, *Dvojí probuzení*, *Láska k básníkovi*.

²⁴ ŠPIČÁK, Josef.: *Karolina Světlá: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1980, s. 81.

O staropražském prostředí vypovídají také díla jako *Dcera otce svého*, *Na košatkách*, *Černý Petříček*.

Druhou skupinou prací vznikajících vedle ještědské prózy jsou obšírné romány, přetížené spletitým dějem, kompozičně nedosti zvládnuté a syžetově komplikované, s tajuplnými a děsivými epizodami a scénami, přelidněné postavami, plné rétorických úvah. Velkou úlohu zde hrají náhody, exaltovaná citová hnutí, intriky, prudké vášně apod.²⁵ Mezi takováto díla patří *Poslední paní Hlohovská*, *Zvonečková královna*, *První Češka*, *Na Úsvitě*, *Jitřenka*.

Třetí skupinou tvoří práce memoárové, a to díla *V několika arších z rodinné kroniky*, *Ještě několik archů z rodinné kroniky*, *Upomínky*, *Z literárního soukromí*.

V dílech Světlé vystupují silné ženy, které vynikají rozumově i citově nad svým okolím a dostávají se do střetu s konvenční společností. Karolina Světlá staví do opozice měšťáctvo a prostý venkovský lid a tyto dva protikladné „světy“ nacházíme hojně v jejich dílech, například v díle *První Češka*, *Na úsvitě*, *Skalák*. Život na venkově zobrazovala realisticky, dokázala dokonale vykreslit prostý venkovský lid.

V její literární tvorbě hrála významnou úlohu příroda: ... *barvitě a krásné obrazy této přírody, jimiž často prokládala svá epická vyprávění, nejsou u ní jen líbeznou lyrizující štafáží v toku románových dějů; vždycky to jsou buď obrazy souznějící, emočně podporující popisovanou situaci, nebo to jsou přímo záměrně protikladně stavěné obrazy přírody krásné, ale lhostejné k lidským osudům a neúčastné vůči lidskému hoři.*²⁶ Takovéto obrazy přírody v tragických okamžicích přispívaly k zesilování a dramatizaci děje.

²⁵ ŘEPKOVÁ, Marie.: O „neještědské próze“ Karolíny Světlé. *Česká literatura*, 24, 1976, s. 28.

²⁶ ŠPIČÁK, Josef.: *Karolina Světlá: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1980, s. 47.

5.1 Ženy vlastenky (Interpretace povídek První Češka, Na úsvitě)

V této části se budeme věnovat interpretaci povídek *První Češka* a *Na úsvitě*. Již v těchto svých ranějších dílech Karolina Světlá dokonale vykreslila obraz ženy.

První Češka

Tuto rozsáhlou povídku, vydanou roku 1861, Karolina Světlá věnovala zejména svému tchánovi Janu Mužákovi a ještědským přátelům. Kritik Jan Neruda o tomto díle napsal: *Málokdy saháme za doby nynější po knize zábavné, a stává-li se přece, musí to býti plod spisovatele, kteréhož zvláštní talent budí v nás očekávání, že podána jím nová perla do chudého ještě skvostu české literatury.*²⁷

Próza vychází z osobní zkušenosti Světlé, poskytuje sondu do života patricijské pražské rodiny. Hlavním tématem příběhu je nejen psychické týrání dívky, která vyrůstá v takzvaném nepodnětném prostředí, ale i prosazování českého vlastenectví.

Na začátku je nám představován starobylý dům, jenž patří rodině Schönbergů. Dům se nachází na pražském Staroměstském náměstí, tedy v reálném prostředí. Pánem domu je pan Melichar Schönberg, Jitčin děda a po něm se vlády ujímá syn Bedřich. Dům je temný, chladný a pro Jitku je „vězením“. Za jistý typ jejího osvobození můžeme vnímat prodání a přestavění tohoto domu, k němuž později dojde.

Bedřich se zasnoubí s Gabrielou, která pochází z nízkého rodu, ale jeho rodina s tímto sňatkem nesouhlasí a Bedřicha zavrhne. Zanedlouho se Bedřichovi a Gabriele narodí dcera Jitka. Bedřich má Jitku velice rád, ale za to Gabriela svou dceru nenávidí. Když Jitčin otec náhle zemře, pro Jitku začíná nejhorší období, jelikož ani Bedřichovi rodiče tuto dívku nemají v lásce. Po Bedřichově smrti, zřejmě sebevraždy, se domlouvá správa jmění a dozorství nad Jitkou a Gabriela chce přes svou dceru získat Bedřichovo jmění.

Jitka se vlivem výchovy své matky jeví jako zaostalá. Je poslána na Javornický dvůr a během pobytu se na nařízení Gabriely nesmí setkat s žádným vzdělanějším člověkem, nesmí dostávat žádné dopisy, aby neměla podněty ke svému rozvoji. Na vesnici si všichni myslí, že je tam Jitka jako vyzvědačka, a tak se s ní nikdo nepřátelí.

²⁷ ŠPIČÁK, Josef.: *Karolina Světlá: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1980, s. 291.

Po jednom incidentu Jitka utíká do lesa, kde ji najde Vojtěch Šembera, který dívku odnese k sobě do chatky a slíbí, že ji bude chránit. Jakmile venkované pochopí, že Jitka není vyzvědačka, chovají se k ní pěkně. Jitka se mezi venkovským obyvatelstvem cítí svobodně a duševně se rozvíjí. Poté, co jí zemře babička, je povolána zpět do Prahy, kde je opět nešťastná.

Po různých peripetiích se Jitka stává ženou Vojtěcha, se kterým žije v pohorské chaloupce. Mají spolu dva syny, které Jitka posléze vysílá do Prahy, aby bojovali za lidskou rovnoprávnost.

Jednou z hlavních ženských postav je **Jitka**. Podle názoru Jana Nerudy *Světlá podala zde titulní hrdinkou svou figuru alegorickou, její „První Češka“ jest český národ sám, probouzející se jeho sebevědomí.*²⁸ Jitka je nositelkou kladných vlastností, chová se velice pěkně k prostým lidem, cítí se provinile za svůj původ a svoje šaty. Do té doby, co žil její otec se měla vcelku dobře. Otec ji měl velmi rád, pěkně se o ni staral, dával ji bezpečí a vynahrazoval lásku, které se jí od matky a ostatních nedostávalo. Po jeho smrti Jitka onemocní a upadá jak po fyzické, tak i po psychické stránce. *Její údy byly nemocí všecku okrouhlost a ohebnost pozbyly, pleť její jindy tak svěží a hladounká byla teď přižloutlá jako zvadlý list lilie. Její krásné temnohnědé oči, otcovy to hvězdy, jejímžto neobyčejně dlouhým řasám se vždy obdivoval, nazýváje je zlatými svými paprsky, byly teď zapáleny a chorobně staženy.*²⁹

Jitka v deseti letech neumí německy, což bylo v tehdejší době ve vyšší společnosti nepřípustné, a tak se její matka a babička domluví na její výchově. Jitka se má učit čtení, psaní, počítání, náboženství a ženským pracím. Tyto činnosti mají být pro mladou dívku v devatenáctém století postačující. Matka ji chce udržet ve stavu mentální nedostatečnosti, protože chce o Jitce rozhodovat a mít tak plnou moc nad jejím majetkem.

Jitka díky Vojtěchovi „rozkvétá“, protože na ni velice dobře působí. Hovoří s ní vroucně, srdečně a seznamuje ji s dějinami české vlasti. Vojtěch velice miluje svou vlast, a tak i v Jitce pěstuje lásku k českému národu. Díky němu se z Jitky stává „První Češka“, tedy dívka hájící český národ. Jeho vlivem se velice změní a stává se mnohem statečnější.

²⁸ ŠPIČÁK, Josef.: *Karolina Světlá: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1980, s. 291.

²⁹ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 56.

Druhou hlavní hrdinkou a kontrastní postavou k Jitce je její matka **Gabriela**, která je neobyčejně krásná, ale v chování je chladná a odměřená. Gabriela je nespokojena se svým osudem, nedostává se jí nejpotřebnějších věcí. *Často nemohla krásná Gabriela vyjít proto, že neměla jiných střevíců než bílé atlasové a jiných šatů než z růžové dykyty stříbrem vyšíváné, v kterých se při večerních zábavách skvěla, a často odnesli věřitelé i ty, a ona si musela na několik dní na nemocnou hráti, až jí je bratři zas nazpět vydobyli neb jiné zjednali.*³⁰

Tato žena prahne po velkém bohatství, díky své ctižádosti toho dosáhne, když získá bohatého ženicha. Gabriela vůči své dceři necítí žádnou mateřskou lásku. Po smrti manžela navenek vystupuje jako obětavá matka a truchlící žena, rozhodne se tedy nosit jen černý oděv, obdaří veřejné spolky, ústavy, kostely, kláštery, ale uvnitř zůstává stále stejně ctižádostivá, chladná, necitelná a toužící jen po penězích. Když je její dcera nemocná, tak má strach, aby Jitka nezemřela, protože by tak přišla o majetek, který spravuje jako její opatrovnice. Chce, aby byla její dcera prohlášena za nepřičetnou a měla tak vládu nad celým jejím jměním.

Kladné vedlejší postavy:

Ke kladným postavám kromě Jitky řadíme **Bedřicha**, který vždy soucítí s chudými. Jitka s otcem měla výborný vztah. Mluvil s ní českým jazykem, což byl v této době podle příslušníků vyšší společnosti jazyk lůzy.

Vojtěch je také nositelem kladných vlastností, je pracovitý a své vydělané peníze rozdává chudým. *Není to ale nic divného, že nic nemá; neb co vydělá, to také v kapse nevytrpí, to musí rozdat do posledního halíře lidem, kteří již na práci chodit nemohou.*³¹ On se snaží Jitce pomoci a nabízí jí, že by mohla pobývat u jeho strýce v Krkonoších. Nakonec se ukáže, že Vojtěch Šembera je jejím strýcem. Příjmení Šembera si totiž Jitčina rodina kdysi poněmčila na Schönberg.

Záporné vedlejší postavy:

Zápornou vedlejší postavou je líný a lhostejný **Emanuel**, bratranec Jitčina otce, ze kterého se díky Jitce a Vojtěchovi stává lepší člověk. Emanuel se do Jitky zamiluje a

³⁰ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 21.

³¹ Tamtéž, s. 107.

díky ní nahlíží na svůj život jinak, mění se jeho charakter a Jitky se před ostatními zastává.

Záporný charakter má **Raimund**, druhý bratranec Jitčina otce, který je zadlužen a prahne po bohatství. Má plán, že si vezme Jitku, aby se tak dostal k jejím penězům. Kvůli tomu, aby získal, co chce je schopen udělat všechno, spáchá tak i vraždu. Zavraždí svého bratrance Emanuela, aby si mohl vzít Jitku, ale vše má vypadat jako sebevražda.

Emanuel i Raimund pocházejí z jedné rozvětvené patricijské rodiny.

V tomto díle nalézáme mnoho motivů, které jsou pro tvorbu Karoliny Světlé typické:

a) **motiv oběti**: Jitka obětuje vlastní štěstí ve prospěch národa, když se vzdává milovaného Vojtěcha. Hrdinka je ochotna provdat se za Emanuela, který jí svým postavením může dopomoci prosadit vlastenectví. Jitka je tedy odhodlána obětovat svou lásku ve prospěch společnosti.

b) **motiv touhy změnit svůj osud**: Gabriela svůj osud změní, když se díky své ctižádosti a vychytralosti z chudé dívky stává členkou bohatého rodu. Jitka také touží změnit svůj osud, bojuje za český jazyk a český národ a staví se stejně jako Bedřich proti tehdejším zvykům. Svůj osud se pokusila změnit i Jertruda, Vojtěchova prababička.

c) **motiv útěku**: Tento motiv nacházíme u Jertrudy i Jitky, kdy obě ženy utekli od své bohaté rodiny a rozhodli se pro skromnější, ale zato šťastnější život.

d) **motiv zatracení**: Děti jsou svými rodiči pro činy, které vykonaly, zavrhnuty. Tento motiv spatřujeme v postavě Bedřicha, který je rodinou zatracen, když se ožení se ženou, která nepochází ze stejných majetkových poměrů jako on. *Leč příbuzenstvo Bedřichovo, nemohouc se sňatku jeho již protiviti, mstilo se mu zaň největším opovržením. Co byl ženat, přestal pro svou rodinu žíti. Kdo ho potkal, hleděl v jinou stranu, šel mu všemožně z cesty, nikdo ho neoslovil, nepozdravil, nenavštívil, a nevyhnutelné rodinné záležitosti pořádaly se prostředníkem.*³² Zatracen je i Emanuel, kterým jeho otec pro údajné spáchání sebevraždy opovrhne. Vojtěchova prababička

³² SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 25.

byla poté, co utekla svými příbuznými odmítnuta. Jitka je zavrhnuta už jen proto, že se narodí děvčetem.

e) **motiv rodinného života a zvyků:** Zvyky se nesmějí porušit, pokud je postavy nedodržují, jsou za to potrestány. Sňatek je plánován rodiči a mohou ho uzavírat jen rodinný příslušníci mezi sebou, aby jmění rodiny neustále vzkvétalo. V této době se nev dávají a ženění z lásky, ale důležité jsou hmotné statky. *Na obapolnou náklonnost, na shodu mezi povahami nebralo se ani nejmenšího ohledu; někdy byly děti již v kolébce zasnoubeny, jen výhody hmotné měly tu platnost a váhy, láska byla Schönbergovcům směšným snem, zahanbeně v šedé nic před leskem zlata se rozplývající.*³³ Bedřich tento zvyk poruší, když se ožení s dívkou skleslého původu. Podle zvyku je Jitce určen budoucí ženich, kterým se má stát Emanuel.

Další tradicí je narození syna. Gabriela po synovi velice touží, chce dědice, kterým by se mohla pomstít za to, že jí Schöbergové mezi sebe nepřijali. *Gabrielu naplňovala myšlenka, že ona hrdému rodu dědice darovati má, nevýslovnou vítězoslávou. Z krve té nenáviděné vetřelkyně měl pojíti ten, který se snad měl státí jednou hlavou rodiny, nejpřednějším mezi dětmi úhlavních jejich nepřátel, dědicem jejich starého jména a jejich proslulosti.*³⁴

f) **Motiv předpovídající osud hrdiny,** jež předznamenává blížící se tragédie a nebezpečí, to shledáváme před Bedřichovou smrtí. *Tu zaplápolala lampa, která velký pokoj duchovitou září mdle osvětlovala, a prskajíc, jako náhlým průvanem uhasla.*³⁵ Když Jitce hrozí nebezpečí, je to také předznamenáno. *Děšť se počal právě líti s největší prudkostí, když se s tepajícími žilami, s netrpělivostí mladého jelena do houštiny za ní vrátil.*³⁶ Smrt Emanuela je předznamenána požárem.

V povídce se prolínají romantické a realistické prvky. K typicky romantickým prvkům patří tajuplné prostředí, v tomto díle je takovýmto místem temný les. Dalším romantickým rysem je láska mezi Jitkou a Vojtěchem, která se mezi nimi postupně vyvíjí. Vojtěch nejprve Jitku nenávidí, ale pak když zjistí, jaká ve skutečnosti je, tak se do ní zamiluje. Jak už to v romantických dílech bývá, zamilování spolu musejí překonávat různé nástrahy, protože jejich lásce někteří brání. Pro romantického hrdinu

³³SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 18.

³⁴ Tamtéž, s. 26.

³⁵ Tamtéž, s. 32.

³⁶ Tamtéž, s. 125.

je charakteristická osamocenost, buřičství, odvaha postavit se společnosti, obdiv prostého lidu a tyto vlastnosti má Vojtěch i Jitka.

V povídce je realisticky vyličen život a záporný charakter aristokratické společnosti. Povídka také věrně zachycuje znaky prostého venkovského obyvatelstva. K realistickému obrazu díla přispívá reálné prostředí Staroměstského náměstí, kostel svatého Mikuláše, Týnský chrám a Mostecká ulice.

V díle je do kontrastu postaveno prostředí městské – Praha, které je zobrazeno záporně, zatímco prostředí venkovské je v díle vykresleno pozitivně. Odlišnost těchto dvou prostředí je ukázána vzhledem k postavě Jitky. Tato dívka je od narození vychovávána v pražském rodinném domě, ale přesto se v tomto prostředí cítí osamocená, opuštěná a nikdo jí nerozumí. *Jitka seděla v kruhu pokrevenců svých nejbližších osamělá, opuštěná jako uprostřed nějaké pouště.*³⁷ Do protikladu autorka staví prostředí venkovské, které má na mladou dívku blahodárný vliv, protože se zde duševně rozvíjí, ze zaostalé dívky se stává krásnou a statečnou ženou. *Jak chutně namáčela teď Jitka, která se byla jindy sotva jídla dotkla, dřevěnou lžící s ostatními do nádoby, kde v slané vodě slejšky z černé mouky plavaly aneb nemaštěné luštiny vysypány byly. Jak volně se cítila v této rovnosti s ostatními!*³⁸ Na venkově rozvíjela své smysly, obdivovala přírodu a cítila se zde volně.

Karolina Světlá tedy do opozice staví vyšší měšťanskou společnost, která je reprezentována poněmčenou rodinou Schönbergových, a proti ní stojí prostý venkovský lid.

První Češka má některé autobiografické rysy, jednak typy postav Světlá vybírala ze vzpomínek svého mládí a také dům, ve kterém se příběh odehrává, je reálný. *Postavě Jitky propůjčila Světlá řadu svých povahových rysů. Tak jako ona i Jitka byla zasněným děvčetem. I ona se z vikýře domu dívala na Prahu a také ona se tam v koutku oddávala četbě, které ji rodina nedopřávala. Johana Rottová tak jako Jitka měla soucit s trpícími a nuzáky, cit, který byl soustavně povzbuzován jejím otcem. A autobiografické prvky obsahuje konečně také národně uvědomovací Jitčin proces.*³⁹

³⁷ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 77.

³⁸ Tamtéž, s. 116.

³⁹ PÁLENÍČEK, Ludvík.: *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*, Práce, Praha 1949, s. 66.

Z hlediska vypravěčského způsobu se jedná o dílo v rétorické er-formě. Vypravěč stojí mimo fikční svět a je nositelem funkce konstrukční, kontrolní a interpretační. Interpretační funkce se vyznačuje vypravěčovým komentováním, vyjádřením jeho názorů. Pro příklad uveďme: *Její mladší bratřenci a sestřenice šeptali a žertovali polohlasitě mezi sebou, ale žádný z nich ji nevtáhl do hovoru. Co by je bylo k tomu mělo přiměti?*⁴⁰

Dynamičnost děje se odvíjí náhlými zvraty v činech hrdinů nebo zásahem přírody. *Tu to počalo v dálce hučet a šumět jako perutě mohutné vichřice, jako by nová bouřka proti bouřce stála. Vojtěch naslouchal polekaně; znal tyto hřmotné hlasy: byly to náhlým přívalem rozvodněné bystřice, které se z hor jako mocné vodopády valily.*⁴¹

Teréza Nováková o tomto díle napsala: *V První Češce nevynikají však jen nádherné scény, skvělá galerie postav; spisovatelka vládla tu i řídkým bohatstvím kompozice. Děj spadá ráz na ráz, čtenář z napětí nevychází, dychtivě spěje dále, aby podivuhodné pletivo děje viděl dále zauzlovati a zase rozuzlovati se.*⁴²

Jak už bylo ukázáno, povídka je postavena na několika kontrastech. Za hlavní protiklad můžeme považovat dvě ženské postavy - Jitku a Gabrielu. Zatímco Jitka je symbolem dobra, Gabriela symbolizuje zlo. Dalším rozporným bodem je prostředí venkova a města. Venkov je harmonickým místem, kterým prostupuje vlastenectví a prostředí města je zobrazeno negativně, nachází se v něm poněmčená společnost, která prostým lidem opovrhuje.

⁴⁰ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: První Češka*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 77.

⁴¹ Tamtéž, s. 125.

⁴² NOVÁKOVÁ, Teréza.: *Karolina Světlá, její život a její spisy*, Spolek pro vydávání laciných knih českých, Praha 1890, s. 103

Na úsvitě

Tato rozsáhlá povídka pochází z roku 1864 a jejím hlavním tématem je ušlechtilý obraz české dívky v době národního obrození, který je vykreslen v hlavní hrdince Klárce.

Klárka žije se svým bratrem Jarolímem a rodiči na vesnici v Hrdlořezích. Klárka i Jarolím zde prožívají krásné dětství a občas je svou návštěvou poctí Tekla, což je jejich sestřenice. Jakmile Jarolím povyroste, odchází studovat do Prahy, ale protože se zde vyučuje v němčině, kterou on nenávidí, navrací se zpět domů. Jeho otec chce synovi, ale i dceři dopřát vzdělání, a tak jim zaopatří domácího učitele. Zanedlouho se do jejich rodiny dostává hoch Pavel, kterého jim dává na vychování žena, která kdysi velmi milovala Klárčinu otce. Od té doby, co s nimi Pavel bydlí, je Tekla nenavštěvuje, protože nemá ráda chudé lidi nízkého původu. Když Pavel a Jarolím dospějí, stěhují se do Prahy, kde mají navštěvovat školu. Za nějaký čas Klárčin a Jarolímův otec onemocní a umírá. Po jeho smrti je jejich matka na všechno sama, ale není zvyklá vykonávat činnosti, které teď musela zastávat, a tak se znovu provdá. Muž, kterého si vezme je podvodníkem a připraví je o všechno jejich majetek. Klárka náhle ztrácí domov a přijímá nabídku od svých tet, aby se k nim nastěhovala.

Dívka se tedy stěhuje ke své tetě do Českého Brodu, ale zde ji nečeká pěkný osud. Teta je velice panovačná a Klárka u ní musí dělat služku. Po nějaké době teta umírá a ona zde na přání strýce, který chce, aby zaučila novou hospodyně, zůstává. Když se strýc ožení s mladou dívkou, která posléze zemře, Klárka odjíždí ke své druhé tetě do Prahy. Zde se po dlouhé době setkává s Pavlem a je šťastná, ale její radost nemá příliš dlouhého trvání. Klárka zjišťuje, že má Pavel s Teklou románek a chce z Prahy co nejrychleji utéci. Ovšem Pavel Teklu nemiluje, jen se jí chce pomstít za to, jak se k němu kdysi zachovala. Ona Pavlovu falešnou hru neunesla, ale paradoxně jí to pomůže uvědomit si své chyby a vstupuje do kláštera. Také Pavla tíží svědomí, a tak nastupuje do vojska.

Z Prahy se Klárka stěhuje za svým bratrem na vesničku, kde spolu s ním ošetřuje nemocné. S Pavlem se znovu potká v Praze, když je její bratr neprávem obviněn a zabit. Nakonec jsou Klárka s Pavlem spolu a žijí v jejím rodném domě, který pro ně Pavel koupí nazpět.

Hlavní ženskou postavou tohoto díla je **Klárka**, která je typickou představitelkou ideálu ženy 19. století. Po hrdince je vyžadováno sebeobětování a dívka se má věnovat ženským povinnostem, domácím pracím, rodině. *I já jsem prospívala ve svém oboru, dovedla jsem již jíšku upražit, aniž se mi připálila, měkké vejce uvařit, nudle krájet, koláče „mašlovat“, pečení „vyšpikovat“ a množství jiných důležitých a těžkých věcí. U vesnické naší švadleny učila jsem se zas šít, plést vyšívat, překvapila jsem matku nejednou svým uměním. Považovali mne doma za malý zázrak.*⁴³

Klárka je mladá a dobrosrdečná dívka, která se snaží pomáhat všem lidem v jejím okolí a nikdy nemyslí na sebe. S chudými lidmi vždy soucítí a nepovyšuje se nad nimi. *Jak často mi pak vstoupila v pozdějších letech krev k hlavě, promluvil-li leckdo přede mnou opovržlivě o chátře, míně tím chudinu.*⁴⁴ Dívka si žije vcelku pokojně do té doby, než její otec zemře. Klárčin otec si přál, aby se i ženy učily, a tak i jí umožní se vzdělávat *Netušil, jaké dobrodiní mně proukazuje. Poskytl mně tím, že mne k učení ponoukal, velké pro celý život útechy. Lidé se mu sice zato smáli, že chce mít i z dcery škrovného vzdělání, opřel se předsudku velmi mocnému. Teprv později jsem to nahlédla, děkujíc mu znovu za jeho dobrotivost.*⁴⁵ Dívka se svým otcem měla velmi dobrý vztah. *Otec mně byl vždy prával, někdy se i zdálo, že zaujímá dcera a nikoli syn první místo v srdci jeho.*⁴⁶ V díle je poukázáno na to, jak těžké bylo pro ženu či dívku žít bez manžela nebo otce, protože ženy byly plně závislé na muži a sami se nebyly schopné zaopatřit.

K jejímu velkému vnitřnímu vývoji dochází, když jí Pavel vyzná své city. *Byla jsem ráno z domova odjela jako dítě, a vrátila jsem se večer jako dívka dospělá. Za málo hodin byla jsem uzrála. Přejít ten byl ale tak náhlý, náklonnost má k Pavlovi byla se až doposud tak obratně zakuklila v lásku sesterskou, byla jsem v oboru citů tak nezkušená, bytost má byla na převrat ten tak nepřipravena, že se v nejhlubších základech zachvěla. Nevěděla jsem, co se se mnou děje, kráčím-li po oblacích nebo po zemi, bdím-li nebo sním-li, jsem-li hospodských Klárkou nebo někdo jiný.*⁴⁷

⁴³ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 233.

⁴⁴ Tamtéž, s. 230.

⁴⁵ Tamtéž, s. 226.

⁴⁶ Tamtéž, s. 261.

⁴⁷ Tamtéž, s. 254–255.

Poté, co Klárka žije u své tety v Českém Brodě, tak se musí od rána do večera plně věnovat domácím pracím a vstávat brzy ráno. Pracuje v zahradě, kde pleje, zalívá a kope. V domě se věnuje uklízení, utírání prachu, praní, mytí nádobí a žehlení.

Klárka je sice zamilována do Pavla, ale později si začne uvědomovat rozdíly, které mezi nimi jsou. *Až doposud považovala jsem jen chudobu svou za jedinou vážnou překážku sňatku mého s Pavlem, ale najednou objevovalo se mezi námi strašidlo jiné: rozdíl to v našem vzdělání, stavu a náhledech. Byla jsem doposud onou prostinkou dívkou, jejížto jediným bohatstvím a předností bylo upřímné srdce, on ale nebyl více opuštěným sirotkem.*⁴⁸

Klárka se nikdy neměla potřebu strojit nebo nikterak honosně oblékat, protože chtěla být jen onou prostou dívkou. *Zdála jsem se sama sobě směšnou v těch načechráných kadeřích, v těch módních kratičkých životech a přiléhajících sukních, neuměla jsem se do nich ustrojit jako Tekla a volně v nich se pohybovat. Stýskalo se mi po mých širokých fěrtochách, řasnatých šatech a pohodlných kabátcích, v nichž jsem se mohla do každé pustit práce. Musilo mi to být na tváři znát, že není tentovat krojem mým.*⁴⁹ *Strojit se jako Tekla, zahálet při nějaké zbytečné práci, dělati, jak říkáme, paní, bylo mi naprosto nemožné jako hráti si na Němkyni?*⁵⁰ Sama Klára si uvědomuje odlišnost mezi ní a Teklou. *Vedle ní, té bohaté, krásné Tekly, v hlavním městě vyhýčkané, vypadala jsem arci jako popelka.*⁵¹

Klárka má dvě tety, starší z nich je provdána za radního v Českém Brodě. Je bezdětná, bohatá, ale velice sobecká a potrpí si na zdvořilost. Klárkou opovrhne pro její prostý původ. Dívka u ní musí sloužit a teta jí neustále dává najevo, že jí není rovna. *Sedla si do křesla vedle stolku a podala mi ruku a nohu k políbení, jak to bývalo tehdy ještě velmi zhusta mezi mladšími a staršími příbuznými v obyčeji. Otcí se ale tento způsob nikdy nelíbil, nebývali jsme k němu přidržováni. Líbali jsme rodiče jen v tvář. Za touto příčinou měla jsem se k tomuto důkazu neterké úcty trochu zvolna. Ale nebylo mi pomoci! Teta byla teď mou dobroditelkou, já od milosti její závisela, neměla jsem více zámožného otce za sebou, aby jí byl jako jindy řekl: Sestro, místo dítěte mého je na srdci tvém, a nikoli u tvých nohou. Po tomto obřadě musela jsem se na nízkou stoličku pod tetiným trůnem posadit. Neslušno, pravila mi, aby neter mladá a ještě k tomu chudobná seděla v téže výši jako zkušená a bohatá paní teta.*⁵²

⁴⁸ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 363.

⁴⁹ Tamtéž, s. 363.

⁵⁰ Tamtéž, s. 364.

⁵¹ Tamtéž, s. 356.

⁵² Tamtéž, s. 290.

Protikladnou postavou Klárky je, o tři roky mladší sestřenice, **Tekla**, která vyniká svou krásou. *Její bujné jiskřící se modré oči, její aksamitová, ač trochu přihnědlá pleť, její zuby jako mandlová jádra a zázračné bohatství jejich vlasů, metající tak lesklé odstíny jako perut' havraní, vedle toho ten soulad v každém tahu a pohybu a konečně ten čtveračivý okouzlující úsměv...*⁵³ Tekli chování je povýšené a panovačné. Toto její nevhodné počínání zapříčinilo i její okolí tím, jak se k ní samo chovalo. *Kdožkoli se s Teklou sešel, rozmazloval ji. Rodičům jejím byly choutky jejím zákonem, čeládka nemohla krásnému dítěti ničeho odepřít a Jarolím i já, my hověli nejpošetilejším pomyslům jejím. Kdyby se bylo Tekle zachtělo nějaké hvězdy s nebe, zajisté že bychom se byli poohlídli po řebříku, po němž možno k ní se dostat.*⁵⁴

Změna jejího chování nastává poté, co si myslí, že se do ní Pavel zamiloval. *Tekla jindy tak tékavá sedávala teď jako přimrazena vedle mě. Ruční práce bývaly její smrtí, a teď pletla a šila v neděli odpůledne se mnou o závod.*⁵⁵

Tekla se jeví jako rozmazlená dívka, která dostane vše, co si zamane. Za její povýšenecké chování může okolí, které z ní panovačnou osobu udělalo. Přeci i Tekla má v skrytu duše svědomí a své špatné chování si uvědomí.

Na těchto dvou kontrastních postavách vidíme, jak rodina formuje charakter svých dětí. Tekle matka vše dovolí a jejímu nepatřičnému chování jen přihlíží, zato Klárka byla vychovávána k dobrosrdečnosti, pracovitosti a pomoci ostatním.

Důležitou mužskou postavou je **Pavel**, který je synem chudé prosté ženy. Pavel byl tedy často terčem posměchu, a proto touží po uznání a chce se stát právníkem. Klárku si oblíbí ihned, co ji pozná, protože se k němu chovala přívětivě, i když byl jen v otrhaném oděvu. Zato Tekla se ho přímo štítla, a to jí Pavel nezapomene a plánuje, jak se jí pomstí. *Nejsme spolu hotovi, potkáme se bohda ještě někde v životě. Však se o to postarám, aby se to stalo, nenavlékne-li to náhoda, a pak spolu o té věci promluvíme,*“ *doložil skřípaje zuby.*⁵⁶ Tou pomstou je zahrání si s Teklinými city. Ona se totiž do Pavla zamiluje, on tyto city opětuje, ale jen na oko, zato do Klárky se zamiluje doopravdy. Poté, co delší dobu pobývá v Praze, chová se k lidem odměřeně, uhlazeně, ale ke Klárce vždy přívětivě. Jeví se jako povýšenecký a pomstychtivý muž, ale ve skutečnosti se cítí být ublížen, protože ve svém dětství „sklízел“ jen posměch.

⁵³ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 345.

⁵⁴ Tamtéž, s. 232.

⁵⁵ Tamtéž, s. 364.

⁵⁶ Tamtéž, s. 254.

Nakonec Pavel projde změnou k lepšímu člověku a Klárku získá zpátky. *Byl ted' tak starostliv, tak soucitný, byl skutečně starého člověka se sebe svlekl.*⁵⁷

Druhou mužskou postavu představuje Klárčin bratr **Jarolím**, který se stane lékařem. Tento mladý muž je zvláště citlivým vlastencem. Postava Jarolíma v mnohém připomíná postavu Jitky a Vojtěcha z díla *První Česka*. Tak jako oni, i on pociťuje nepřátelství k německému jazyku a k bohaté poněmčené společnosti. Jarolím stejně tak jako Klárka a Jitka nosí nerad lepší oblečení, než které na sobě mají prostí lidé. *A co se těch pěkných šatů týče, které nám dají rodiče pak ušít, na ty se ani dost málo netěším. Nejsem rád pěkněji ustrojen než ostatní. Bolí mne to, jdu-li okolo ošumělých lidí jako páv. Za touto příčinou nechci se také stát boháčem.*⁵⁸

Povídka má několik motivů:

- 1) **motiv oběti**: Oběť podstoupí Klárka, když se vzdává muže, kterého miluje. Oběť na sebe vezme i jedna z dalších postav, která se provdá za staršího muže. Tohoto pána se bojí, ale aby vyhověla rodičům a zachránila je na pokraji bídy, tak se tedy obětuje. Také se obětuje další dívka, která se z lásky k Jarolímovi nechá spolu s ním zatknout. Jistou oběť na sebe vezme matka Jarolíma a Klárky, když se stane ženou muže, kterého nemiluje, aby svým dětem zajistila budoucnost. Tento matčin čin se jim stane osudným, děti ztratí nejen domov, ale i svou matku. V neposlední řadě tento motiv spatříme u Jarolíma, který podstoupí oběť za svou vlast. Klárka sloužila jednotlivcům a Jarolím celku.
- 2) **motiv nešťastné lásky**: Pavlova matka je nešťastně zamilovaná do Klárčina otce. Nenaplněnou platonickou lásku prožije Jarolím. Také trápení s láskou zažívá i Tekla, která se zamiluje do Pavla, ale je jím odmítnuta. Ani Klárce a Pavlovi se soužení láskou nevyhne, ale nakonec jsou spolu a šťastní.

V díle se střetávají realistické a romantické prvky. Ohlas realistické události je zobrazen napoleonskými válkami. V povídce je zachyceno vítězství Napoleona nad spojeným vojskem v bitvě u Drážďan, porážka francouzské armády u Chlumce a zajetí generála Vandamma, a také vítězství našeho vojska v bitvě u Lipska. Realistickým

⁵⁷ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 195, s. 438.

⁵⁸ Tamtéž, s. 246.

prvkem je věrné zachycení patricijské společnosti a zobrazení jejich každodenního života. Spolehlivě je zobrazen charakter uvědomělých vlastenců.

I v této povídce se nachází postava výjimečného hrdiny, která je charakteristická pro romantismus. Výjimečnou postavou je Klárka, která se od ostatních lidí liší svým velmi ušlechtilým charakterem. Neobyčejným hrdinou je také Klárčin bratr Jarolím, který odhodlaně bojuje za český národ a za dosažení svého ideálu položí vlastní život. Připomeňme také, že postavy prožívají trápení s láskou, které je pro romantická díla typické.

Hlavní hrdinka projde několika prostředími. Nejprve žije na venkově v Hrdlořezech, kde prožívá krásné dětství a dospívání, nestrádá jak citově, tak hmotně. Rodiče jí dávají najevo svou lásku a kromě toho, že svou dceru vedou k domácím pracím, tak jí dají prostor pro vzdělání.

Po nuceném odstěhování z rodného domu se dívka vydává do Českého Brodu, kam je pozvána svou zámožnou tetou. *Viděla jsem před sebou vysokou, starou, zoubkovanou zeď, hojně střílnami opatřenou, tvořící kruh dosti velkému objemu. V pozadí vyčnívalo přes ni cosi jako lomenice domu.*⁵⁹ V díle je kriticky a realisticky líčena patricijská společnost a také domácnost tety radní. *Každý na stěně hřebík se svítil jako hvězda a měděné po stěnách rozvěšené nádobí ozářené ohněm z krbu metalo pablesky skutečně oslňující. Podlaha byla bělouňká jako křída, člověk se skoro bál na ni stoupnouti. Na lipových stolech nebylo nikde ani ukápnuto, ač se na nich právě oběd chystal.*⁶⁰ Klárka je zde nešťastná, musí tetě posluhovat a neustále snášet její opovrhování. Tetin dům a zahrada jsou k sobě v kontrastu. *Očekávala jsem podle zevnějšku stavby zasmušilý a temný vnitřek, a hle! stála jsem u vchodu nejutěšenější domácí zahrady, již jsem kdy spatřila. Zaujímal celá, zděmi hradebními obklopená prostranství ode vrat až k domu v pozadí se zvedající. Nikde nebylo lze spatřiti místečka, kde by nebylo cosi kvetlo, cosi rostlo, cosi se zelenalo.*⁶¹

Po tomto pobytu se stěhuje k druhé tetě do Prahy, ale ani toto prostředí pro ni není šťastné. *Byla bych tak ráda měla Prahu již za sebou, tyto zdi, v nichž jsem prolila tolik krvavých slzí, mne tísnily jako zdi žalární.*⁶²

⁵⁹ SVĚTLÁ, Karolína.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 287.

⁶⁰ Tamtéž, s. 289.

⁶¹ Tamtéž, s. 288–289.

⁶² Tamtéž, s. 383.

Když odchází z Prahy ke svému bratrovi na venkov, po dlouhé době se zde cítí být opět šťastná. Bratrův příbytek je prostý a v něčem se podobá jejich rodnému domu, do kterého se později hrdinka navrácí.

Venkovské prostředí je tedy zobrazováno kladně, zatímco prostředí města je zachyceno negativně. Na vesnici žijí prostí lidé a ve městech bohatá společnost, jež prostými lidmi pohrdá.

Dílo je psáno formou vzpomínkových zápisků. Hlavní hrdinka povídky, Klárka, vypráví o svém osudu a o osudech jednotlivých členů své rodiny. Vyprávění probíhá v první osobě, a jak bylo řečeno výše, pro tento vypravěčský způsob je typické, že určitá postava přebírá primární funkce vypravěče, konstruuje fikční svět a také organizuje narativní text. V tomto případě je takovou postavou Klárka. Jedná se tedy o osobní Ich-formu, pro kterou je charakteristické, že vypravěč subjektivně hodnotí fikční svět a mluví o svých niterních pocitech. *V srdci mém to divně zaburácelo, hněv, stud, žal ztropily v něm bouřku. Vztýčila jsem se jako raněná lvice, Pavel byl mým, tisícerymi sliby ke mně připoután, vděčností a povinnostmi vázán, byla jsem mu zasvětila svůj život, nejkrásnější léta mladosti mně uprchla, jeho vinou uprchla, an se jich byl zmocnil co pán a vládce srdce mého.*⁶³

V rozebíraných povídkách se střetávají romantické a realistické tendence. Mezi romantické prvky patří prožívání nešťastné lásky. Výjimečné postavy se bouří proti společnosti, jsou uzavřenější a obdivují přírodu. Zároveň jsou v dílech zobrazeny realistické prvky, ať už v přesném vyličení každodenního života postav, ohlasu realistické události či v zobrazení reálného prostředí. Na některých postavách jsou vykresleny typické rysy celé skupiny, například na postavě Vojtěcha, který je zobrazen jako představitel člověka, který bojuje za svou vlast.

V obou povídkách některé postavy bojují za své vlastenectví a jsou i ochotny za to podstoupit oběť. Co se týče emancipace, hlavní hrdinky usilují o své právo na svobodu, lásku, ale zejména starší generace žen jim v tom brání a vede je k jejich budoucím povinnostem, k péči o domácnost, starosti o muže a děti. Muži, zejména

⁶³ SVĚTLÁ, Karolina.: *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*, Krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956, s. 369.

otcové hrdinek se svým dcerám snaží vytvořit lepší podmínky k životu. Jitku otec seznamuje se svými znalostmi a Klárce otec umožní, aby se mohla vzdělávat.

Hrdinkami povídek jsou mladé dívky, které řeší problémy s láskou, svobodou. „Světlem“ v těchto povídkách chápeme Jitku a Kláru a naopak „stínem“ je Gabriela a Tekla. Jitka a Klára představují pokorné dívky, které se nejlépe cítí v skromném oděvu mezi obyčejnými venkovskými lidmi. Jitka je na rozdíl od Kláry aktivní, více bojuje nejen za sebe, ale i za svůj národ. Klára se hned při sebemenším problému vzdává. Obě dvě dívky jsou ochotny podstoupit oběť ve prospěch ostatních.

K těmto hrdinkám jsou kontrastními postavami Gabriela a Tekla. Gabriela a Tekla mají mnoho společných rysů. Obě dvě pohrdají lidmi nízkého původu, okolí dávají najevo své vyšší postavení a rády nosí přepychový oděv. Gabriela má mnohem horší povahu než Tekla, protože Tekla si nakonec své špatné chování uvědomí a vstupuje do kláštera.

6. ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ - SEN O EMANCIPACI

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová, se narodila v Praze 18. listopadu 1847. Pseudonym Krásnohorská si zvolila podle titulu svého otce, rytíř z Krásné Hory. Její otec, Ondřej Pech, pocházel z Jablonce nad Jizerou z chudé mlynářské rodiny. Když mu bylo deset let, odstěhoval se do Prahy a zde potkal svou budoucí ženu Marii Svobodovou, s kterou měl tři děti. Marie umírá velmi mladá na následky popálenin. Druhou Pechovou manželkou se stala Dorota Vodvářková. Spolu měli pět dětí, z nichž druhá nejmladší byla Eliška Krásnohorská. Eliška svého otce neměla možnost moc poznat, protože zemřel na cholera, když jí byly pouhé dva roky. Se svou matkou měla pěkný vztah, obdivovala ji za její statečnost, moudrost, laskavost a obětavost. Matka jí učila pěkné a čisté češtině, vychovávala ji k šetrnosti, skromnosti, pracovitosti a samostatnosti.

Do svých dvanácti let chodila do velmi dobré soukromé školy manželů Svobodových, poté se chtěla dále vzdělávat, ale to ji nebylo umožněno, a tak začala alespoň navštěvovat ústav pro ženské ruční práce, kde se učila šít a vyšívat. Po sporu s poněmčenou spolužačkou ústav opustila, následně krátce pomáhala vyučovat základy francouzštiny v ústavu manželů Svobodových. Začíná se u ní projevovat revmatická choroba, a to její touhu po vzdělávání na nějakou dobu odloží.

V roce 1863 se Krásnohorská zúčastnila domácího plesu v domě Františka Ladislava Riegra, kde se seznámila s důležitými osobnostmi českého kulturního, společenského a politického života. Byla zde představena spisovateli F. V. Jeřábkoví a Rieger upozornil Hála a Světlou na její literární talent. Mezi ní a Světlou vzniklo velmi silné přátelství a Eliška Krásnohorská jí obdivovala. Krásnohorská roku 1863 poprvé publikuje v časopise *Lumír* své verše. Matka Eliščinu literární dráhu nepodporovala, zejména kvůli její nemoci.

Roku 1867 se Eliška spolu s matkou a sestrou stěhuje do Plzně ke starší sestře. Od téhož roku publikuje v *Květech* a na začátku roku 1872 překládá Mickiewiczova *Pana Tadeáše*. Krásnohorská se stýská po Praze, ale kvůli rodině zůstává nadále v Plzni a vzdává se tak redigování *Ženských listů*. Nakonec jí matka v přestěhování nebrání, a tak se Eliška po sedmi letech vrací zpět do Prahy a bude se zde živit redigováním *Ženských listů*. Věnuje se i vlastní tvorbě a v *Osvětě* otiskuje své básně z let 1875–1876. Roku 1879 se za ní do Prahy stěhuje matka i mladší sestra.

Eliška Krásnohorská se zabývala emancipací žen a za největší problém považovala jejich ekonomické osamostatnění, k tomu právě mělo dopomoci vyšší vzdělání, proto spoluzaložila *Minervu*, gymnázium pro ženy a následně bojovala o možnost ženského vysokoškolského studia.

Během druhé poloviny sedmdesátých a osmdesátých let vydala šest básnických sbírek, napsala svá nejvydařenější libreta k Smetanovým operám (*Hubička*, *Tajemství*, *Čertova stěna*), dokončila překlad *Pana Tadeáše* a obzvláště se stala kritičkou. V devadesátých letech se nejvíce věnovala práci pro *Výrobní spolek* a rozvoji školství pro ženy. V následujících letech došlo k zhoršení jejího zdraví a vzdala se tak vedení *Minervy*. O pár let později zanechala své funkce předsedkyně *Výrobního spolku* i redigování *Ženských listů*. V roce 1923 se potýkala s nemocí žaludku a o tři roky později zemřela.

Literární tvorba Elišky Krásnohorské je velice pestrá. Tvoří ji poezie, próza, drama, publicistika, literární kritika, libreta, také překlady z literatury polské, ruské, anglické a německé. Psala články do *Ženských listů*, *Osvěty*, *Květů*, *Lumíra*, *Světozoru*, *Ruchu* a i do dalších časopisů. Začínala jako básnička a svou literární činnost započala roku 1863 verši otiskovanými v Hálkově *Lumíru*. Mezi její sbírky patří například *Z máje žití*, *Ze Šumavy*, *K slovanskému jihu*, *Vlaštovičky*, *Zvěsti a báje*, *Ozvěny doby*. Její poezie je pro dnešního čtenáře dávnou minulostí.

Eliška Krásnohorská se také zabývala literární kritikou. Úvahy o literatuře píše také do *Ženských listů*, časopisu *Osvěta* a *Muzejník*. *Za jeden z hlavních úkolů literární kritiky považuje Krásnohorská pěstování a utužování samostatného úsudku u čtenáře, pomáhat mu k širšímu rozhledu, vymaňovat ho z jednostrannosti názorů a uměleckých předsudků, učit ho samostatnému uvažování nad literaturou. Především má být kritika maximálně zodpovědná, kritik za pravdu svých slov je povinen ručit svou osobní ctí.*⁶⁴

Eliška Krásnohorská je známa jako autorka libret, z nichž nejzdařilejší vytvořila v sedmdesátých a na počátku osmdesátých let. Celkem napsala šestnáct libret, ale byly realizovány jen některé v dílech *Lejla*, *Břetislav*, *Karel Škréta*, *Dítě Tábora*, *Hubička*, *Tajemství*, *Čertova stěna* a *Blaník*, na kterých spolupracovala především s Karlem Bendlem, Bedřichem Smetanou a Zdeňkem Fibichem.

⁶⁴ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra.: *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1987, s. 100.

Pokoušela se i o tvorbu dramatickou. Napsala hry *Pěvec volnosti*, *Harantova žena*, *Náš druhý sbor*, *Dědic ducha*, *Přišla do rozumu* a další, ale dramatická tvorba se stala její nejméně zdařilou literární činností.

Tato autorka vynikala svými jazykovými schopnostmi, uměla německy, francouzsky, polsky, rusky a anglicky, a tak se mohla hojně věnovat překladatelské činnosti. Mezi její nejvýznamnější překlady patří překlad *Pana Tadeáše* a *Poslední sjezd na Litvě* od Adama Mickiewicze, dále Byronova *Childe Haroldova poutí*, Puškinův *Boris Godunov* a *Král Sionský* od Hamerlinga.

Prozaická tvorba Elišky Krásnohorská čítá kolem třiceti děl, které psala pro dospělé, dospívající dívky a děti. Povídka *Básník a básník* pochází z roku 1881 a byla jejím prvním prozaickým dílem, které bylo vydáno knižně. Jejím známým dílem, které je určeno především mladým dívkám, je *Svéhlavička*. Pro děti psala zejména pohádky jako *Z pohádky do pohádky*, *Pohádky zimního večera*, *Pohádky naší babičky*. Za její nejkvalitnější prozaická díla jsou považovány memoáry (*Z mého mládí* a *Co přinesla léta*), které začala psát z podnětu Ferdinanda Strejčka a později i Miroslava Hýska. V memoárech vzpomíná na osobnosti české kultury, a to na Karolinu Světlou, Jana Neruda, Hála, Vrchlického, Sládka a Bedřicha Smetanu.

6.1 Svéhlavička

Dílo Elišky Krásnohorské je dnes už pro čtenáře jazykově i myšlenkově vzdálené. To jediné, co „přežilo“ jsou již zmiňovaná libreta a její dílo pro ženy - vypravování o Svéhlavičce.

Inspirací pro sepsání Svéhlavičky bylo pro Elišku Krásnohorskou dílo Troztkopf od německé autorky Emmy von Rhoden. *Krásnohorská o Svéhlavičce prohlásila, že z poloviny se shoduje s původní předlohou, ale „asi z poloviny však je nejen zcela jiná, nová, nýbrž přímo opačná, poněvadž originál je strašně šosácký, buržoustský by se mohlo říci, až běda zpátečnický.“*⁶⁵

Když byla v roce 1887 Svéhlavička vydána poprvé, měla jediný cíl pobavit a vychovat své čtenářky. Tématem knihy je tedy výchova a vzdělání mladých dívek.

⁶⁵ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra.: *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1987, s. 171.

Právě v době vydání Svěhlavičky je kladen důraz na společenskou a rodinnou výchovu a tomu se má hrdinka naučit.

Příběh vypráví o mladé dívce Zdence, jež žije se svým otcem a nevlastní matkou v Jasanově na statku. Matka jí umřela, když byla Zdenka ještě malá a žila tedy mnoho let jen s otcem. Otec byl na dívku velice mírný a vše jí dovolil, a tak z ní vyrostla vzpurná a svěhlavá dívka. Její otec si začíná uvědomovat, že pokud se z ní má stát dobrá žena, musí ji dát vychovat a vzdělat. Na návrh učitele a své manželky pošle Zdenku do dívčího penzionátu v Ivanově Městci, a tak se naše hrdinka ocitá v ústavu slečny Zálesné. Její spolubydlící a přítelkyní se stává Američanka Ellen Greyová.

Zdenka nebyla z domova zvyklá chovat se podle stanovených konvencí. Jedla si, jak chtěla, neuklízela po sobě, ale postupem času se v penzionátu daným společenským pravidlům přizpůsobí. V ústavu se věnuje dívčím činnostem, ale zažívá i různá dobrodružství. Na život v penzionátu si postupem času zvyká, a když má ústav opustit, čeká ji těžké loučení. Doma je pro ni připraven pokoj, který je upraven ve stylu české selské světnice.

Ústřední postavou díla je patnáctiletá **Zdenka**. Od začátku až do konce knihy sledujeme, jak se postupným vývojem mění její povaha i názory. Zdenka je zobrazována jako dívka, která nedbá o svůj vzhled a chodívá neupravená. *Nevypadala přec nijak půvabně v těch neupravených, skvrnami a povážlivými trhlinami podivně vyzdobených plátěných šatech, které, jak se zdálo, bývaly kdysi modré. Křivě navlečenou halenku přidržoval na těle odřený pásek a ani okopané vysoké boty pokryté prachem, které pod příliš krátkou sukní odhalovaly dokonce ještě kus punčoch, nepřidávaly tomuto oděvu na eleganci.*⁶⁶

Zdenka je přirozenou dívkou, nechce ze sebe dělat to, co není. „*Nepůjdu! Nechci se zdobit, fňtit ani přetvařovat!*“ *odporovala dívka a tváře jí jen planuly.*⁶⁷ Její chování se vymyká tehdejší představě společnosti, jak se má mladá dívka chovat, a tím společnost pobuřuje.

Zdenka je nešťastná, nechce odjet z domova do penzionátu a opustit tak svého otce. Tatínka má velice ráda, nazývala ho „jedináčkem, maličkým tatíčkem“. Dívka doma neměla žádné základy společenského stolování. *Uřízla si tlustý krajíc žitného*

⁶⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška.: *Svěhlavička: Příběh z penzionátu*, Knižní klub, Praha 2011, s. 6.

⁶⁷ Tamtéž, s. 8.

chleba, který namazala na prst tlustě máslem, rukou si podala z mísy tučný kus klobásy a dala se s chutí do jídla. Bez upejpání vždy ukousla kus chleba a vzápětí kus klobásy. Přitom seděla na židli bokem, s nohou přes nohu, houpala se dopředu a dozadu a cpala se jako nezavřená.⁶⁸ Kávu totiž srkala, a to tak hlasitě, že tím vyvolávala všeobecné veselí.⁶⁹ Za její přirozené chování a nedodržování svazujících konvencí se jí ostatní spolužačky v penzionátu posmívají. Zdenka nesnese sebemenšího pokárání, a to ani od ředitelky ústavu.

Už po krátkém pobytu v penzionátu vnímá chyby a nedostatky svého vzdělání, srovnává se s ostatními dívkami a začíná být ctižádostivější. Postava Zdenky projde obrovským vývojem. Sám název knihy poukazuje na hlavní vlastnost hrdinky, která se v průběhu děje mění. Sice už není dívkou neposednou, tvrdohlavou, ale tím ztrácí svou přirozenost a dalo by se říci, že se stává „loutkou“ společnosti.

Vedlejší ženské postavy:

Slečna Zálesná, majitelka ústavu, na první pohled působí jako přísná žena, ale uvnitř je hodná a citlivá.

Američanka **Ellen** se stává Zdenčinou nejlepší přítelkyní a spolu s ní se Zdenka seznamuje s děním v ústavu a s ostatními dívkami. Na rozdíl od Zdenky je Ellen šťastná, že v penzionátu může být, protože je sirotek. Obě dívky si jsou vzájemnou oporou.

Svéhlavičkou oslovila Zdenku poprvé **slečna Hodanová**, která se jí snaží ukázat, jak její vzdorovité chování může ublížit nejen jí, ale i ostatním. Mluví totiž ze své vlastní zkušenosti, i ona kdysi bývala tvrdohlavá a svéhlavá.

V postavě **hraběnky**, která svou dceru Lilinku odloží do penzionátu, protože na dívku nemá čas, spatřujeme zápornou povahu.

Svéhlavička je příběh o mladých dívkách, přesto se v díle vyskytuje i několik mužských postav:

Zdenčíným otcem je pan **starosta Menšík**, který po smrti své první manželky, Zdenčiny matky, dívku vychovává sám. Chce pro ni jen to nejlepší a vše jí tak dovoluje. Dívka nemá žádný pravidelný režim.

⁶⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška.: *Svéhlavička: Příběh z penzionátu*, Knižní klub, Praha 2011 s. 20.

⁶⁹ Tamtéž, s. 66.

Další mužskou postavou je pan **učitel Kročinský**, nejdůvěrnější přítel Menšíkových, který jim doporučuje dát Zdenku do penzionátu. Otcovi se to nejprve nezdá, ale po té, co se přesvědčí, že dívka neposlechne ani jeho, chce Zdenku co nejdříve do penzionátu vypravit.

V penzionátu působí jako učitel českého jazyka **doktor Dvorecký**, který Zdenku podporuje. Do Zdenky se zamiluje **Jiří Sýkora**, kterého ona před svým odjezdem do penzionátu nemůže vystát, ale nyní v něm vidí poctivého, skromného, upřímného a věrného muže. Záporný charakter spatřujeme v postavě **syna doktora Panoše**, kterému jde jen o to, aby se oženil s dobrou partií, ale naštěstí ho Zdenka včas prokoukne.

Mužské postavy, jak bychom v této době nejspíše neočekávali, vzdělávat se dívkám nebrání, ba naopak je v tom podporují. Otec sice nejprve nechce nechat Zdenku se vzdělávat, ale není to tím, že by jí ve vzdělání bránil, ale má strach být od ní odloučen.

V tomto díle nacházíme také motivy, které jsou typické pro dívčí četbu:

1) **motiv vlastenectví**: „*Ústav je v Ivanově Městci. Je samozřejmě ryze český, jinak bych vám ho nedoporučoval, a další výhodou je jeho krásné okolí!*“⁷⁰ Za jeden z českých symbolů je považována lípa, která se také v díle nachází.

2) **motiv matky**: V díle je řešen vztah matky k dítěti, a to nejen k vlastnímu, ale i nevlastnímu. Za Lilinkou vlastní matka nepřijede ani, když její dcera umírá. Zdenka ze začátku svou nevlastní matku nemá ráda, ale když zjišťuje, že matce na ní doopravdy záleží, svůj vztah k ní mění. „*V jejím srdci se rázem zlomilo cosi tvrdého, až to hluboce zbolelo.*“⁷¹

3) **motiv pracovitosti a spolupráce**: Pracovitosti a spolupráci se hlavní hrdinka naučí v penzionátu. *Zdenka a Drahomíra prostřely na stůl ubrusy a rozkládaly nádobí. Ještě před třemi měsíci považovala Zdenka takovou činnost za nemožnou věc. Dnes se však ve své růžové zástěrce hbitě otáčela a konala vše tak obratně a ochotně jako kterákoliv jiná dívka.*⁷²

Prostorem dění je statek Zdenčina otce a penzionát v Ivanově Městci. Na statku v Jasanově se odehrává začátek i konec příběhu. Na statku je Zdenka přirozenou

⁷⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška.: *Svéhlavička: Příběh z penzionátu*, Knihní klub, Praha 2011, s. 16.

⁷¹ Tamtéž, s. 246.

⁷² Tamtéž, s. 176.

mladou dívkou, ale v penzionátu není svobodná, nemůže si dělat, co chce, protože je tam dán přesný harmonogram, co se kdy má vykonávat, ale na to ona nebyla ze svého domova zvyklá. *Následujícího rána se přesně v šest hodin ozvalo kruté zvolání: „Vstávat!“ to platilo bez výjimky pro všechny, třebaže mladá těla chovaneček by ještě ráda chvíli vyspávala. Žádné slitování! Zdenka doma vstávala buď pozdě, nebo naopak časně, prostě jak se jí kdy zalíbilo.*⁷³

Subjekt vypravěče setrvává v pozadí, ale najdou se i některé situace, kdy vypravěč hodnotí, komentuje a soudí. *Co se mu na Zdence asi líbilo? Nevypadala přece nijak půvabně v těch neupravených, skvrnami a povážlivými trhlinami podivně vyzdobených plátěných šatech, které jak se zdálo, bývaly kdysi modré.*⁷⁴ *Bylo to tak hrozně těžké, odprošovat, dělala to vlastně poprvé v životě! Nebylo by lepší utéct?*⁷⁵ Jedná se tedy o vypravěčský způsob v rétorické Er-formě.

Přímá řeč postav slouží také k jejich charakteristice, například americký původ Ellen se v promluvě projeví využitím anglických slov. Ellenin jazyk na nás působí humorně, protože mluví lámanou češtinou. *„Náš slečna být spravedlivá, myslet s námi dobše a nekse tobě urazit. To nám všechny tak dělá. Viš, my mladý a hloupý a musí se eště učit.*“⁷⁶

Svéhlavička řečí vyjadřuje svou vzdorovitou povahu. *Zdenka, stále ještě nepřevlečená, seděla u okna. Zamkla se a služka musela dlouho bušit na dveře, než dívka uznala za vhodné ji otevřít. „Musíte jít dolů, slečinko, milostpaní poroučí“, řekla Kačenka a schválně přitom zdůraznila slova „musíte“ a „poroučí“. Zdenka na ni prudce vyjela: „Musím“? Ale já nechci! Vyříd' to milostpaní“.*⁷⁷

Z promluvy Zdenčiny nevlastní matky vyčteme její laskavý charakter. *S velikou mírností, ale zároveň rozhodností ve tváři i hlase přistoupila k dívce a řekla: „Pojď se mnou na chvíli, Zdeničko, musím ti něco říct.“ ... „Jen to, milé dítě, abys šla do svého pokojíčku a rychle se převlékla. Ty jsi nevěděla, že jsou u nás hosté?“*⁷⁸

⁷³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška.: *Svéhlavička: Příběh z penzionátu*, Knihní klub, Praha 2011, s. 63.

⁷⁴ Tamtéž, s. 6.

⁷⁵ Tamtéž, s. 123.

⁷⁶ Tamtéž, s. 62.

⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

⁷⁸ Tamtéž, s. 6–7.

V díle jsou zobrazeny dva odlišné typy dospívajících dívek, slušně vychovaná, pilná a poslušná Elen, která se už od dětství touží stát vychovatelkou, tedy věnovat se typicky ženské profesi, a právě Elen má být Zdenčiným vzorem. Druhým typem dívky je Zdenka, která nechce jít ve vyšlapaných kolejích, jež jsou pro dívku v 19. století vytyčeny, ale chce být „svobodnou“ bytostí.

Dílo je postaveno na kontrastu přirozenosti a konvenci měšťáckého života, podle kterého se žena musela chovat. Svěhlavička je společností považována za divnou, protože je přirozená. Její přirozené chování okolí šokuje a snaží se ho „uhladit“, což se jim podaří v penzionátu. Svěhlavička se svému okolí jeví jen neslušná, protože společnost zaujímá konkrétní představu, jak se má mladá dívka chovat. Svěhlavička se tedy nakonec přizpůsobí, naučí se všem potřebným způsobům, které má dívka ovládat a stane se tedy obrazem poslušné dívky.

7. BOŽENA BENEŠOVÁ - SMUTNÉ DOSPÍVÁNÍ

Božena Benešová, rodným jménem Zapletalová, se narodila dne 30. 11. 1873. Benešová byla dcerou Berty a Romana Zapletala, který vystudoval práva a jehož rodina pocházela z Hané. Benešová pocházela z jedenácti sourozenců, z nichž jeden bratr a tři sestry zemřeli v dětském věku. V Napajedlech, kam se po jejím narození přestěhovali, navštěvovala obecnou školu, poté chodila do německé měšťanky v Olomouci. Školní vzdělání byla nucena ukončit ve čtrnácti letech, protože jí rodiče dále studovat neumožnili, ale číst jí nezakázali. Dokonale ovládala francouzský a německý jazyk, což jí následně umožnilo z těchto jazyků překládat.

Mezi Benešovou a jejím otcem docházelo ke konfliktům. ... *Božena byla „jen“ dcera, navíc obtížná dcera, která si přinesla na svět dar mimořádného nadání, jež v očích otce bylo pro dívku spíš neštěstím, než darem.*⁷⁹ Ani s matkou, která z ní chtěla vychovat dobrou manželku, neměla harmonický vztah, protože Boženu nezajímaly typicky ženské činnosti. Přes všechno své rodiče nesmírně milovala a s rodinou byla navždy svázána.

V roce 1896 se stává manželkou Josefa Beneše, vzdělaného mladého muže a některými považovaného za nadaného literáta. Josef Beneš od své ženy očekával, že bude laskavou manželkou, dobrou matkou, tedy normální městskou ženou. Ovšem ona toužila po něčem jiném, chtěla poznávat kulturu a stříetávat se s lidmi. Byla zaneprázdňena literární činností a o domácnost, manžela se velmi nestarala, a tak se spolu roku 1912 rozvedli, ale nadále žili spolu.

Osudové setkání Benešové s Růžnou Svobodovou, která ji chtěla pomoci spisovatelsky se prosadit, pro ni mělo ohromný význam. Až teď potkala osobu, která jí plně rozuměla, povzbuzovala ji a díky ní se seznámila se Šaldou. V roce 1907 a na počátku roku 1908 Benešová na žádost Růženy Svobodové redigovala přílohu *Ženské revue - Žena v umění*, pak přijala spolupráci v časopise *Novina*. Poté, co se Benešová stává umělkyní, tak dochází ke změně vzájemného vztahu s Růžnou Svobodovou.

Těžké období zažívala Benešová za války, potýkala se s hmotnými nedostatky, ale mnohem více ji trápil nejistý osud bratrů poslaných na frontu, smrt švagra a odchod syna do války. Tématikou první světové války se zabývala i ve svých dílech, a to v trilogii *Úder, Podzemní plameny, Tragická duha*. Na konci války publikuje kritiky,

⁷⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava.: *Božena Benešová: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1976, s. 11.

fejetony a črty, aby se finančně zajistila. Roku 1926 začala pracovat v klubovně YWCE, kde se setkala s prostými dívkami, prodavačkami, úřednicemi, které se jí svěřovaly se svými problémy. Benešová vždy dívky vyslechla, a jelikož si ji velice oblíbily, vytvořily kroužek „dívek Boženy Benešové“. S Benešovou se velmi přátelily i spisovatelky Anna Marie Tilschová, Marie Stivinová a kritička Pavla Buzková.

Od roku 1926 psala trilogii, za *Úder* dostala státní cenu a za zbylé dva díly (*Podzemní plameny a Tragická duha*) ceny Melantricha a cenu země Moravskoslezské. Její zdravotní stav se zhoršuje, ale i tak psala dále, a dokonce i pár dnů před smrtí diktuje poslední pokračování *Dona Pabla, dona Pedra a Věry Lukášové*. Božena Benešová zemřela 8. dubna 1936, ale za svého života se docenění nedočkala.

Její doménu v literární tvorbě představovaly povídky, kterých napsala celkem třicet tři a uspořádala je do sedmi knih. *Povídka je pro Benešovou forma bohatě vnitřně strukturovaná a maximálně zhuštěná: i její kratinké povídky jsou dotvořeny a dokoňponovány. Jejich zkratovitost není zkratkou osnovy, kterou má čtenářova fantazie dobásnit. Jsou hutným a přesným závěrem, stručnou formulí, do níž je shrnuta velká a soustředěná energie domyšleného příběhu. Každá z nich je dopracována do posledního detailu, do posledního gesta hrdiny.*⁸⁰ Její prózy se vyznačují silnou dějovostí, detailně propracovanou charakteristikou postav a jsou umístěny do konkrétního prostředí. Dramatičnost próz je vytvářena dialogem, ve kterém se projevuje střet názorů a vnitřním monologem, prostřednictvím kterého nahlížíme do zmatku dospívání.

Rané povídky Boženy Benešové nacházíme v knihách *Nedobytná vítězství, Myšky, Kruté mládí* a *Tiché dívky*. Tyto knihy vyšly mezi lety 1910–1922, ale vznikaly již o deset let dříve. Z tohoto období je známo ještě pět dalších povídek, které jsou doloženy z časopisu nebo z rukopisu. Rané povídky mají autobiografický charakter, postavou je autorka sama, její rodina a známí, a také mají společný motiv, a to pocit nenaplněného života mladé dívky, která je okolím nepochopena. Do postavy otce dvou sester v povídce *Z mladosti dvou smutných sester* zobrazila svého dědečka, úspěšného podnikatele a politika i romantického vlastence.

V mladších povídkách vystupují děti a mladí lidé, kteří vnímají nespravedlnost světa. Tyto postavy se poprvé dostávají do konfliktu se skutečností a svým ideálem.

⁸⁰ MOLDANOVÁ, Dobrava.: *Božena Benešová: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1976, s. 68

Novým hrdinou se stává dítě, které se ocitá v rozporu se světem. Dětství Benešová nepovažuje za šťastnou idylu, protože děti prožívají traumata.

Povídky Boženy Benešové můžeme rozdělit do dvou typů, ale není mezi nimi ostrá hranice. První typem jsou povídky dlouhé s propracovaným dějem a s klasickou kompozicí antického dramatu. Druhý typ povídek je založen na jedinečném okamžiku poznání hlavních hrdinek a děj, který tomuto poznání předchází je shrnut do krátkého úvodu a postavy jsou charakterizovány prostřednictvím dialogu.

Z dalších povídek Boženy Benešové stojí za zmínku dílo *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*, jedno z jejích nejznámějších děl. Benešová vždy toužila napsat velké epické dílo, což se jí splnilo v roce 1920, a to románem *Člověk*. Vedle prozaické tvorby se pokoušela i o dramatická díla a poezii.

Její postavy byly silně ovlivněny společenským prostředím, ve kterém vyrůstaly, a ona se zabývala tím, jak se dokážou svému okolí a osudu vzepřít. *Je to marný, až k sebevraždě zoufalý zápas mladého člověka s okolím i se sebou samým, zápas o pozitivní hodnoty života, hledání vlastní identity, nekončící ani vítězstvím, ani porážkou, ale zdrcujícím poznáním: poznáním sebe sama.*⁸¹ Jejími hrdinkami jsou krásné a mladé dívky, které dojdou k poznání své slabosti, nesvobody, jsou zbaveny svých iluzí a trestají sami sebe. *Její postavy jsou pro „normální“ životní míru přecitlivělé, zbavené pudů sebezáchovy, reagují neuroticky na malé podněty, kterých by si snad robustnější člověk ani nevšiml.*⁸² Božena Benešová, na rozdíl od Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské, dokonale popisovala psychické prožívání postav v individuálním osudu.

K vlastní interpretaci byly vybrány povídky *Z mladosti dvou smutných sester* a *Hladina*, které jsou zařazeny spolu s dalšími třemi povídkami (*Povídka s dobrým koncem*, *Nesplacený dluh* a *Myšky*) do knihy *Povídky s koncem ne vždy dobrým*.

Všechny tyto povídky se vyznačují smutným, ne-li tragickým koncem. Hlavními hrdiny ve všech povídkách jsou mladí lidé, zejména dívky, které chtějí najít opravdovou lásku. Mladý člověk prodělává zápas nejen se svým okolím, ale i se sebou samým. Božena Benešová se v tomto díle zaměřuje především na psychologii ženských postav,

⁸¹ MOLDANOVÁ, Dobrava.: *Božena Benešová: [Studie s ukázkami z díla]*, Melantrich, Praha 1976, s. 47.

⁸² Tamtéž, s. 75.

protože podává obraz dospívající dívky z maloměstské rodiny a zároveň ukazuje na zkaženost maloměstského prostředí.

Pro svoji analýzu jsem si vybrala povídku *Z mladosti dvou smutných sester a Hladinu*, protože v obou těchto dílech jsou hlavními hrdinkami mladé dívky, které se vyrovnávají se svým životním údělem odlišně. Zatímco se hrdinky v povídce *Z mladosti dvou smutných sester* se svým osudem smíří, hrdinka v povídce *Hladina* svůj nenaplněný život nepřijme, ani sama se sebou se nesmíří, a tak spáchá sebevraždu.

7.1 Z mladosti dvou smutných sester

Tématem této povídky je touha poznat a nalézt muže, se kterým by mladé hrdinky prožily pravou lásku. Také se řeší spor mezi generacemi, kdy si rodiče pro své dcery představují jiný život, než po jakém mladé dívky touží.

Děj povídky je zasazen do konkrétního prostředí, na severní Moravu do Raškovic. K bohaté továrnícké rodině Tomanů se chystá přijet bratranec hlavních hrdinek, ale nikdo není návštěvou tohoto neočekávaného hosta nadšen. Kata se s ním kdysi rozešla, a tak se jejich společného setkání obává. Ida má právě známost s chudým mužem, ale vzápětí se s ním rozchází, protože ho nemiluje.

Celá rodina i s příbuzným, který k nim už dorazil, se vydává na Hlasov, kde se má Kata poprvé setkat s Petrem Kalinou, kterého jí otec určil za manžela. Dívka s tímto sňatkem nejprve nesouhlasí, ale poté, co přestane věřit v nalezení pravé lásky, se uzavřít toto manželství nevzpírá. Za několik dní se domlouvají poslední záležitosti ohledně svatby. Nejen Kata, ale i Ida se bude vdávat a jejím manželem se má stát bratranec, protože i ona byla znavena hledáním ideální lásky. Obě dívky se tak smířily se svým osudem.

Hlavními hrdinkami jsou dvě dospívající sestry, které jsou krásné a chytré. V povídce je zaznamenán krátký úsek ze života těchto mladých dívek. Obě hrdinky jsou omezovány společenským prostředím, prožívají smutné dospívání a svůj život považují za nenaplněný.

Starší ze sester **Kata**, ... *jemná, sivoooká, trochu pobledlá bruneta*,...⁸³ touží po velké opravdové lásce. Často bývá zasněná a mlčenlivá. Kata si má vzít muže, kterého jí zvolil otec. Z počátku se tomu sňatku brání, protože nechce, aby jí někdo určoval osud. Je tedy odhodlána se vzepřít, ale později rezignuje, protože už nedoufá, že by mohla nalézt milovaného muže. Byla znavena čekáním, a proto tedy souhlasí uzavřít manželství s mužem, kterého nemiluje.

Mladší **Ida**, krásná blondýnka s tmavomodrýma očima, je na rozdíl od Katy koketní a velice hovorná. Ida chodí s úředníkem Karlem Hořicou, aby pozlobila své rodiče, protože tento muž je chudý. Jejího otce velmi znepokojovaly velké majetkové rozdíly, které mezi jejich rodinou a Hořicou byly. Ida se později zasnoubí s bratránkem Robertem. Na tomto příkladě vidíme, že se dříve běžně sňatky konaly i mezi příbuznými. Ida svůj osud také vzdala, a bere si Roberta, protože už také nechce dále hledat muže svých snů.

Na začátku díla se nám obě sestry jeví jako silné osobnosti, které se nechtějí smířit se svým osudem. Dívky mají iluzivní představy nejen o světě, ale i o sobě samých. U mladých hrdinek dochází k rozporu mezi tím, co si sami vysnili a světem okolo nich, který se jim jeví jako pokrytecký a plný lží. Chtějí jít za svými sny, ale postupem času se jejich odhodlání ztrácí a podřizují se svému okolí, protože jsou velmi ovlivňovány společností a prostředím, ve kterém se nacházejí. I když hrdinky materiálně nestrádají a jejich rodina má vysoké společenské postavení, duševně se cítí nenaplněné a prázdné. Nedostává se jim porozumění, jejich životní plány okolí nechápe a dívky prožívají zklamání. Z těchto dříve odhodlaných bytostí se stávají „loutky“, které vykonají to, co se po nich žádá. Vzpoura mládí končí rezignací a mladé dívky se přizpůsobí společnosti a své rodině, tedy obrazu poslušné dívky.

Matka dívek je tichá žena, která se pozorně a vřele stará o svého muže a svůj životní smysl vidí ve svých dětech. Jejich matka je tedy vzorná manželka, pečující matka a dobrá hospodyně. Je tedy tím, čím má ideální žena být. Představuje si pro dcery stejný osud, jako má ona sama a ze zasnoubení dívek se velice těší, protože se konečně stanou vzornými ženami.

⁸³BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Z mladosti dvou smutných sester*, Albatros, Praha 1975, s. 7

Jejich **otec Toman** je bohatým továrníkem, vlastní zděděný a dobře zavedený podnik. Plánuje neobyčejně výhodný sňatek jedné z nich a rozhodne se provdat starší z dcer za bohatého muže. I když otec myslí na svůj prospěch, hlavně chce získat Kalinu za svého společníka, ale zároveň si přeje pro dcery štěstí, a to spatřuje v jejich dobrém a výhodném sňatku.

Mohlo by se zdát, že oba rodiče dívek jednají v jejich neprospěch, ale oni sami jsou přesvědčeni, že konají pro největší dobro svých dcer.

Další mužskou postavou je **Petr Kalina**, který je velice bohatý. Právě tohoto muže si má vzít Tomanova dcera, aby její otec získal výhodného společníka a ona bohatého ženicha. Kalina zdejší dívky viděl jako neskromné a nesamostatné, které nevědí, co sami chtějí, a jenž vyrostly pod ochrannými křídly domova, kterého se nechtějí vzdát. Kalina o českých dívkách smýšlí takto: *Ale já se roztoužil jedině při vzpomínce na domácí dívky, na skromné, nesamostatné, bezradné dívenky vyrostlé pod ochrannými křídly domova, kterým lze tak snadno imponovat a kterým možno naprosto důvěřovat, i když samy nevědí, co chtějí.*⁸⁴

Povídka nám poodhaluje několik motivů:

a) **motiv touhy změnit svůj osud.** Obě dívky nechtějí být jen „figurky“, s kterými je manipulováno. Ony touží jít za svými sny, ale to se později přemění, hrdinky na svůj osud rezignují, vzdají se své touhy po opravdové lásce a je jim už jedno, za jakého muže se provdají.

b) **motiv zklamání z nenaplněné a neopětované lásky.** Tento motiv nalézáme nejen u obou dívek, ale i u mužů, kteří jsou dívkami odmítnuti. Kata se rozešla s bratránkem Robertem a Ida s Karlem Hořicou. Odlišnost je v tom, že Robert na rozdíl od dívek toto zklamání ustál a na opravdovou lásku věřit nepřestal. Robert se skutečně zamiloval do Idy a chce, aby si ho vzala.

c) **motiv zvyklostí.** Mladá dívka se má stát ženou muže, kterého jí určí rodina. Údělem dcerek je provdání bez vlastní vůle a lásky. Dívky mají být milujícími a oddanými manželkami a jejich hlavním úkolem má být výchova dětí. Další zvyk je v tom, že měla být nejprve provdána starší dcera, a po ní teprve dcera mladší.

⁸⁴ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Z mladosti dvou smutných sester*, Albatros, Praha 1975, s. 38.

Příběh se odehrává na malém městečku v Raškovících, na severní Moravě. Ale můžeme zde vnímat protiklad mezi zobrazením prostoru domu a zahrady. Otcovský dům je vyobrazen jako tmavý, šedý dům se šerými zdmi. Paní Tomanová nechtěla v domě nic měnit, zatímco její dcery ano, protože v novém vybavení viděli naději na jiný život, než život dodržovaný podle starých konvencí. „*Procházeli se velkým Tomanovým bytem, zastavovali se před novými kusy nábytku, které jako světlé skvrny svítily mezi zčernalým, tři generace starým inventářem, představili hostu skoro obřadně nový lustr v jídelně i nový koberec v salóne, dovedli jej pak do zahrady a poslouchali jeho příjemnou chválu.*“⁸⁵ Dům je symbolem konvence, je jakýmsi prostorem, kde má vše své místo, a tedy i dívky vědí, jaké místo mají ve společnosti zaujímat.

Zahrada je zobrazována jako krásné místo a je symbolem svobody, volnosti a radosti. *Padly si kolem krku a plakaly dlouho pod modrým májovým nebem v kvetoucí zahradě, z které bylo dobře vidět i Tomanův tmavý dům, i masívy továrních budov, i kaštanovou aleji, v které snívala mladá Kata jakési neurčité, horké sny o veliké lásce a kde bouřila Ida modrýma laškovnými očima klid raškovických hochů.*⁸⁶

Ida touží bydlet nadále v Raškovících, protože se nechce vzdát svého pohodlí. „*A tančila zuřivě, přehlušujíc své myšlenky jedinou představou, že nikdy, nikdy, nikdy nebude již trvale žít v Raškovících.*“⁸⁷

V tomto díle nacházíme prvky realismu, kdy Benešová detailně popisuje přírodu. *Za zahradou se táhla hustá, nešíroká alej, nejkratší cesta do Tomanovy továrny, dosti oživená za dne a hřbitovně tichá zvečera. Procházela se dlouho šerem květnového soumraku. Skulinami mezi stromy probískávala hnědá, líná říčka, po druhé straně ploty zahrad rozkvetlých, ale opuštěných a nad nimi temná okna raškovických domů. Bílé svíce kaštanů stály strnule a listy neměly co hovořit.*⁸⁸

Konec povídky je ironickou pointou. *Kata se zarděla. Vzpomněla všeho, co očekávala od Robertova příchodu, svých neurčitých nadějí na jeho velikou lásku, která ji měla ochránit od vetřelce, jenž vstupoval do její cesty, vzpomněla zklamání, které jí přineslo setkání, když se z vysněného milence vyklubal způsobný bratránek, poznala*

⁸⁵ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Z mladosti dvou smutných sester*, Albatros, Praha 1975, s. 18.

⁸⁶ Tamtéž, s. 44.

⁸⁷ Tamtéž, s. 33.

⁸⁸ Tamtéž, s. 10.

podivnou spleť vláken, která spoutala její svobodné jednání, a usmála se v slzách. „Nevím,“ řekla sestře, „máš-li pravdu. Ale ostatně, i kdyby: myslíš, že by to pak bylo lepší?“ „Lepší? Nemyslím. Bylo by to prostě docela stejné,“ řekla Ida hladíc si vlasy. „Mohly bychom si ještě dnes ženichy vyměnit a nikoho by to nerozčililo, ani je, ani rodiče.“ „Ani nás,“ dodala Kata.⁸⁹

Vypravěčským způsobem je objektivní Er-forma. Jak už bylo řečeno výše, pro tuto promluvu vypravěče se užívá třetí osoby, z hlediska času je promluva realizována jen *préteritem*. Vypravěč postavy nesoudí a nehodnotí, je tedy *nestranný* a *nezaujatý*, ale popisuje nám jejich činy, jejich pocity a vlastnosti. *Minuly dva dny. Kata seděla v zahradě pod verandou, ovinutou růžemi a klematisem, a čekala. Její snoubenec vyjednával s otcem poslední body smlouvy.*⁹⁰

Promluva postavy má formu *přímé řeči* a je realizována prostřednictvím dialogů. Tím, že v textu přibývá dialogických částí, vypravěč *ustupuje*. V dialogu se střetávají odlišné názory postav. Jednotliví aktéři v něm obhajují své stanovisko, které může následně vést k vytvoření jejich společného mínění. Kromě dialogu je v povídce užit *vnitřní monolog*, kterým postavy vyjadřují nepronosené myšlenky. *Starat se o štěstí jiného je patrně něco, co dělají všichni lidé špatně, dodala v myšlenkách.*⁹¹ Plán autora je tedy od plánu postav oddělen.

Postavy mohou v *přímé řeči* vyjadřovat svůj postoj a citové rozpoložení, nyní si uvedeme pár příkladů:

*„Jak to zde vydržíte?!“ zvolal a soucitně pohlédl na Idu.*⁹²(*zvolací věta*)

„Hle“ řekla Kata sestře, ...⁹³(*interjekce*)

„Jak se ti líbí Raškovice?“ zeptala se lichotně.⁹⁴(*tázací věta*)

„Ido,“ řekla Kata přísně, ...⁹⁵(*oslovení*)

„Neodpovídej za mne,“ přerušila ji sestra přísně.⁹⁶(*rozkazovací věta*)

⁸⁹ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Z mladosti dvou smutných sester*, Albatros, Praha 1975s. 44–45.

⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

⁹¹ Tamtéž, s. 16.

⁹² Tamtéž, s. 22.

⁹³ Tamtéž, s. 8.

⁹⁴ Tamtéž, s. 22.

⁹⁵ Tamtéž, s. 10.

⁹⁶ Tamtéž, s. 22.

7.2 Hladina

V této povídce je tématem pochybnost o opravdové lásce, hledání síly pro smíření snu a skutečnosti.

Děj Povídky začíná i končí na stejném místě, a to na jedné moravské vesničce.

Hlavní hrdinka žije se svými rodiči a starou hospodyní ve vesnickém domě s velkou zahradou, za kterou protéká řeka Morava. Když byla Dagmar malá, musela slíbit, že nikdy neotevře malá dvířka plotu, která právě oddělovala zahradu od řeky. Již v dětství snila o dalekém světě, o poctivých a neobyčejných lidech, a také si představovala svou bohatou a radostnou budoucnost. To, o čem sní a touží, se ale s realitou rozchází.

Poté, co Dagmar povyrostla, dali jí rodiče do drahého a přísného ústavu. Dívka se zde těší na nové vzrušení a je plná očekávání. Chce se rozvíjet, ale nemá k tomu žádné podněty, ani učení v tomto ústavu jí nic nového nepřináší. Dagmaru v ústavu navštíví Ludvík, kterého kdysi citově zranila, protože ona neumí projevovat lásku, brání se jí, ale zároveň po lásce touží. Jednou večer dívka zabloudí, a potká Doru, díky které pocítí vytrhnutí ze svého stereotypního života. Po nějaké době se Dagmar opět setkává s Ludvíkem a seznamuje ho s Dorou.

Dagmar za nějaký čas odjíždí zpět domů, kde je maminkou a hospodyní připravována na budoucí povinnosti ženy a začíná si uvědomovat, jaký ji čeká „nalinkovaný“ život. Dozvídá se o románku Ludvíka s Dorou, prožívá své zklamání a skočí do řeky.

Děj povídky je jakýmsi rámcem, ve kterém je začátek i konec příběhu situován k nebezpečné řece.

Hlavní hrdinkou je dcera vesnického lékaře, krásná a nadaná **Dagmar**. Její největší ctností je pravdomluvnost a poctivost, vždy chce žít čestně. Již v dětství ničemu nevěřila, ani pohádkám, ani lásce. Od malička jí bylo vštěpováno, že lež je nejtěžším hříchem. Když byla malá, rodiče s ní mluvili jen velmi rozumně, ne jako s dítětem.

Dagmar je introvertní, ale touží po opravdovém a trvalém přátelství. Je to dívka, která usiluje o nalezení životních hodnot, za které by stálo bojovat. Sní o velké lásce, ale zároveň v lásku nevěří, věří jen vlastnímu rozumu. Pochybuje o tom, zda to, co prožívá, je opravdová láska. Také přemýšlí o své budoucnosti a uvědomuje si, že už mnoho změn v jejím životě nenastane. *A Dagmar pohlížela často na černou tabulku*

v průčelí rodného domu a věděla již určitě, že nadejde doba, kdy místo otcova bude na ní napsáno jméno Ludvíkovo, ale všechno jiné že zůstane nezměněno.⁹⁷

Dagmar není jen obětí tohoto světa, ale zároveň má na svém smutném osudu také určitou vinu. Neuvědomuje si, že není na světě jediná, která je zklamána láskou a tímto světem. Má vše, domov, milého ženicha, zajištěnou budoucnost, a přece není vnitřně šťastná. Již Dora odhadla Dagmařinu slabou povahu. *Ty jsi člověk, který nemá pevného pouta k životu a který po něm vášnivě touží. Je to pud sebezachování. A on je přece jen tvým poutem nejpevnějším. Ted' se ještě klameš, ale doma na vesnici pochopíš to velice brzy.*⁹⁸ Dagmar prožívá konflikt nejen se společností, ale i sama se sebou. Se svým osudem není spokojená, ale ani ji nenapadne vzepřít se mu, protože nemá žádný konkrétní životní cíl.

Dagmar je naivní, její vysoké cíle se střetnou se skutečností, a to způsobí osobní tragédii a svůj život ukončí sebevraždou.

Vedlejší ženskou postavou je **Dora**, která nemá o životě žádné iluze a je kontrastní postavou k Dagmaře. Pochází z chudých poměrů a jejím hlavním rysem je krása a úsměv. „*Neposmívám se vám,*“ *odpověděla neznámá,* „*usmívám se jen proto, že je to vůbec mým zvykem. Mám již takovou vlastnost, že cítím všude bezděčnou komiku životní. A vidím-li mladého člověka, který plýtvá patosem ze strachu před vybudováním, dávám mu svůj úsměv jako lék.*“⁹⁹

Dora si jde za svým snem, nechce převzít rodinný obchod, protože má stanovené konkrétní cíle, kterých chce dosáhnout. Je velice vypočítavá, stane se milenkou muže, jen pro svůj vlastní zisk. „*Ale co ty s ním máš společného, proč s ním chodíš, proč jej zveš, čím ti může být jeho mazlivé a odporné dvoření?*“ *zeptala se Dagmar pobouřena.* „*Stupněm,*“ *odpověděla Dora klidně.* „*Má tolik známostí, že by stačily uhladit cestu řadě chudých a nespokojených holek. Sestra se opravdu vdává a s klavírem to definitivně nejde výš. Nechce se mi prodávat doma mouku, ale nechce se mi také dávat tady korunové hodiny.*“¹⁰⁰

Rozdíl mezi těmito dvěma dívkami tkví hlavně v jejich povaze. Introvertní Dagmar těžko navazuje přátelství a prožívá zklamání svého života, zatímco extrovertní

⁹⁷ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Hladina*, Albatros, Praha 1975, s. 152.

⁹⁸ Tamtéž, s. 134.

⁹⁹ Tamtéž, s. 119.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 132–133.

Dora si přátele umí získat velice snadno, života si užívá a ví, co od života chce, ale Dagmar sní jen o svých iluzích.

V povídce se vyskytuje i několik mužských postav:

Otec Dagmary, **Jan Hala**, je vesnickým lékařem a tuto profesi vykonává po svém otci. Profese doktora se „dědila“, kdyby se mu býval místo Dagmary narodil syn, kterého si otec velice přál, stal by se tedy určitě také lékařem.

Už odmalička dává otec Dagmaře pocítit, jaké je neštěstí, že se nenarodila jako chlapec. „Škoda že nejsi hoch. V tobě je zárodek charakteru,“ říkával jí tatínek. Maminka ji pohladila jako na útěku a dívenka zesmutněla podivným, pyšným smutkem z takové chvály. „Jmenovala bych se snad Valdemar?“ zeptala se kdysi. Tatínek se na ni usmál, ale hned se opět zachmuřil. „I ne. Nijak romanticky. Frantík, Jan, Josef, tak nějak po dědech a pradědech. Jací to byli lidé! Kdybys byla hoch, velmi bych litoval, žeš neznala mého otce.“¹⁰¹ Otec nebyl nadšen ani Dagmařinou inteligencí, považoval ženy za méněcenné a sobě nerovné.

Dalším mužem v této povídce je **Ludvík**, který Dagmaru miluje již od dětství. Dagmara o něj nejprve nejeví zájem a teprve, když začne navštěvovat gymnázium, stoupne v jejích očích. Poté studuje medicínu, aby mohl jednou převzít ordinaci po panu Halovi. Dagmar si za nějaký čas uvědomí, co v Ludvíkovi má. *Byl přece jen nejlepší a nejvnímavější ze všech lidí, které znala, umíňovala si vroucně, že mu to splatí pochopením i něhou, a litovala všech chvil, kdy jej zarmoutila svou nevděčnou nespokojeností.*¹⁰²

Nepřehlédnutelnou postavou je **Vít Havel**, který se Damaře přímo protiví. Nakonec je to on, který je k ní jako jediný upřímný a dozví se od něj o románku Ludvíka s Dorou. *Ano, její trýzeň viděl tento jediný člověk, před jedinýma vidoucíma očima nezůstalo utajeno její hoře. Byl jediný, který chápal, že možno být milovanou dcerou a nevěstou a hynout zlou bezejmennou nemocí. Ale ten, kdo chápe, je zhýralec a svůdce...*¹⁰³

Motivy, které se v povídce se vyskytují:

a) **motiv zklamání:** Dagmar je zklamaná nejen svým okolím, zejména Dorou a Ludvíkem, ale také sama sebou, ani ona není taková, za jakou se považovala.

¹⁰¹ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Hladina*, Albatros, Praha 1975, s. 99.

¹⁰² Tamtéž, s. 154.

¹⁰³ Tamtéž, s. 162.

b) **motiv tragické smrti:** Dagmar spáchá sebevraždu.

Nejdříve se povídka odehrává na moravské vesnici a místem děje je dům, na němž visí černá tabulka se zlatým vybledlým nápisem MUDr. Jan Hala, protože Dagmařin otec je lékařem. Dům je starý, už kdysi v něm žil Dagmařin děda. Dagmařiným oblíbeným místem v domě je koutek v salóň, kde se nachází tatínkova knihovna, protože si velice ráda četla v knihách. K domu patří veliká zahrada nedaleko řeky Moravy, ve které ráda trávila a snila své sny. Zatímco dům je symbolem konvence, zahrada symbolizuje svobodu a lásku.

Poté se příběh přesouvá do Prahy, kam je dívka poslána do ústavu, po určité době se navrací zpět domů.

Jak už bylo uvedeno v předchozí povídce, i zde se jedná o vypravěče v objektivní Er-formě, který je tedy nestranný a nezaujatý. Postavy promlouvají přímou řečí a užívají v ní typických prostředků, apelativních (oslovení, tázací a rozkazovací věty) a expresivních (zvolací věty, interjekce). Nyní si pro ukázkou uvedeme pár příkladů, v nichž se takovéto prostředky vyskytují:

„Co jste mi chtěl říci?“ zeptala se udýchaně.¹⁰⁴(tázací věta)

„Povídej mi o Sněžence!“ poručila Dagmar.¹⁰⁵(rozkazovací věta)

„To je tragické!“¹⁰⁶ zvolala Dagmar. (zvolací věta)

„Pst, děťátko,“ řekl hlasitým smíchem,...¹⁰⁷(interjekce a oslovení)

V povídce se kromě dialogu nachází i vnitřní monolog: *Příliš jsem soudila, příliš vysoko jsem chtěla ... Všichni mne zklamali, ale nejvíc já sama sebe... Byla to její poslední myšlenka.*¹⁰⁸

¹⁰⁴ BENEŠOVÁ, Božena.: *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Hladina*, Albatros, Praha 1975, s. 147.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 101.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 120.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 158.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 166.

Dospívání podle Boženy Benešové je pro mladé hrdinky smutné a kruté. Benešová se ve svých povídkách snaží zobrazit vzpouru mládí, která nakonec vede k rezignaci, buď se člověk přizpůsobí společnosti, nebo volí sebevraždu. Její hrdinky tedy se svým osudem zápolí rozličně. K rezignaci dospěje Kata a Ida, ale Dagmar se neumí smířit se svým osudem, a tak spáchá sebevraždu.

Nejvíce vnitřní síly a odvahy má Dora. Je to nezdolná žena, která si jde tvrdě za svými sny, nikdy by se nesmířila být jen pouhou „figurkou“ a dělat to, co se od ní požaduje. Muže využívá k tomu, aby jí dopomohli k jejím stanoveným tužbám. Ida je jednou z dalších hrdinek, se kterou jsme se v povídce setkali. Tato dívka se nám zpočátku jeví jako statečná žena, která nechce žít podle konvencí stanovených pravidel. Koketní Ida ráda flirtuje s muži a upoutává na sebe pozornost, ale ještě nikdy se doopravdy nezamilovala. Také Kata je z počátku rozhodnutá bojovat za svůj osud, nechce poslechnout příkaz otce a stát se ženou muže, kterého jí vybral otec. Nakonec otcovu rozhodnutí vyhoví, protože už přestala doufat v nalezení pravé lásky.

Kata, Ida i Dagmar touží po skutečné lásce a po muži, kterého by milovaly. Možná byla Kata zamilovaná do svého bratrance, Ida do Karla Hořici a Dagmar do Ludvíka, ale jak to měly poznat? Dívky nevědí, jak vypadá opravdová láska. Ony neměly možnost poznat „nefalšovanou“ lásku, protože ji ani u svých rodičů neviděly.

8. ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsme se blíže seznámili s životem a literární tvorbou českých spisovatelek - Karoliny Světlé, Elišky Krásnohorské a Boženy Benešové. Práce se také věnovala společenské situaci 19. a počátku 20. století, jež ovlivnila literární tvorbu těchto autorek.

Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská se výrazným způsobem zasloužily o zlepšení postavení žen v české společnosti 19. století. Světlá se podílela na založení *Amerického klubu dam* a sama založila *Ženský výrobní spolek český*, jenž dívkám umožnil získat praktické dovednosti a zlepšit neprovdaným ženám ekonomickou situaci. Krásnohorská dopomohla k založení dívčího gymnázia, *Minervy* a dále bylo díky ní dívkám umožněno studovat na univerzitě, a to filozofické a následně lékařské fakultě. K Boženě Benešové se dívky chodily svěřovat se svými problémy a vytvořily kroužek „dívek Boženy Benešové“.

Hlavním cílem mé práce bylo zjistit, jak tyto autorky ve svých dílech zobrazují ženu. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce jsem nepracovala se všemi díly těchto autorek. Vybranými pracemi, ve kterých jsem se pokusila vyobrazit hlavní hrdinky, byly prózy *První Češka* a *Na úsvitě* od Karoliny Světlé, *Svéhlavička* od Elišky Krásnohorské a povídky *Z mladosti dvou smutných sester* a *Hladina* od Boženy Benešové. Na základě těchto zvolených děl, ve kterých jsou hlavními postavami mladé dívky, byla provedena charakteristika těchto hrdinek. Jelikož na hlavní hrdinky výrazně působí další osoby, s kterými dívky přijdou do kontaktu, tak jsem se snažila charakterizovat i některé vedlejší postavy.

Z interpretací dílčích děl je zřejmé, že jednotlivé autorky zobrazují postavu ženy odlišně a obraz ženy se tedy proměňoval. Hlavní postavy žen Karoliny Světlé jsou mravně silné, statečné a obětavé. V rozebíraném díle *První Češka* jsme se seznámili s Jitkou, která se narodila do bohaté rodiny. Jitka pochází z nepodnětného prostředí a je psychicky týrána svou matkou Gabrielou. Karolina Světlá ve svých dílech do kontrastu k hlavní hrdince staví další ženu, a v tomto díle je to právě Gabriela. Dalším rozebíraným dílem Světlé bylo dílo *Na úsvitě*, ve kterém je hlavní hrdinkou Klárka. V postavě Klárky se autorka pokusila vykreslit ideál ženy, tedy ženu mravně čistou, obětavou, dobrosrdečnou a vzdělanou. Ke Klárce je kontrastní postavou panovačná Tekla, která se od ní liší nejen svým vzhledem, ale také svými vlastnostmi. Zatímco

Klárka a Jitka jsou nositelkami kladných vlastností, Tekla a Gabriela jsou jejich kontrastní postavy.

Mladou dívku vyobrazila Eliška Krásnohorská ve svém díle *Svéhlavička*. Její hrdinka Zdenka je tvrdohlavá a nevychovaná a v chování nám připomíná spíše chlapce, není to tedy podle společnosti správná dívka. Ovšem Zdenka projde obrovskou proměnou a stává se pro společnost dokonalou ženou, ale zároveň ztrácí svou přirozenost.

Hrdinky Boženy Benešové materiálně nijak nestrádají, protože pocházejí z majetných rodin. Kata a Ida, hlavní postavy povídky *Z mladosti dvou smutných sester*, jsou z bohaté továrnické rodiny. Po hmotné stránce se nemá špatně ani Dagmar z díla *Hladina*, která je dcerou lékaře. I když tyto mladé dívky jsou po finanční stránce zaopatřené, po duševní stránce se cítí být nenaplněné a nepochopené. Jejich rodiny citovou stránku člověka nepovažují za důležitou.

Hrdinky těchto autorek bojují se svým osudem různě. Silné a odhodlané hrdinky, které jsou schopné vzepřít se svému osudu, jsou charakteristické pro Karolinu Světlou. Její ženy podstupují oběť kvůli společnosti, ale nakonec díky své charakterní povaze dojdou k uskutečnění svých přání. Některé ženy se sice pokusí vlastnímu osudu uniknout, ale nakonec je společnost zastaví a nasměruje k typicky ženskému údělu, jako je to zobrazeno v díle Elišky Krásnohorské. Další ženy nemají dostatek sil a odvahy se svému osudu vzepřít, nebo je to ani nenapadne, a tak osobní neštěstí není zapříčiněno jen společností, ale také jejich vlastní osobností. Nezbyvá jim tedy pro nedostatek odhodlání svůj osud přijmout, ale některé dívky to nedokážou, nechtějí žít s pocitem pasivní „loutky“ a spáchají sebevraždu. Takto ženy ve svých dílech zobrazuje Božena Benešová.

Všechny autorky do svých děl zakomponovaly společenskou situaci, která byla pro ženu v době, ve které psaly svá díla typická. Hrdinky formuje rodina, ze které pocházejí a prostředí, ve kterém vyrůstají a žijí. Také historická doba je pro osudy hrdinek podstatná. Například Karolina Světlá ve svých dílech upozorňuje na problém poněmčeného obyvatelstva. Eliška Krásnohorská nám v díle *Svéhlavička* přibližuje, jak probíhalo vyučování dívek v penzionátu, který byl ve druhé polovině 19. století vzdělávacím místem pro dívky. Božena Benešová svou hrdinku Dagmar také umisťuje do dívčího ústavu. Výše už bylo uvedeno, že budoucím manželem dívky se často stával muž, který vykonával stejnou profesi jako její otec. Právě Dagmara se měla stát manželkou Ludvíka, který studuje na lékaře a jejíž otec profesi lékaře vykonává.

V rozebíraných dílech jsme si mohli, všimnou zvláštních vztahů hlavních hrdinek ke svým rodičům. Se svým otcem měla velmi dobrý vztah Jitka (*První Češka*) a Zdenka (*Svéhlavička*), zatímco s matkami to bylo odlišné. Jitku její matka nenávidí a Zdence matka zemře, když je velmi malá. Na rozdíl od Jitky má Zdenka štěstí, protože získá milující nevlastní matku. Klárka je milována otcem i matkou, ale stejně jako Jitce i jí zemře otec, když je velmi mladá. Po smrti svých otců se hrdinky ocitají v těžší životní situaci. Jitka si najednou připadá ve světě osamocená. Klárka se po smrti otce potýká s problémy, protože její matka není sama schopná zabezpečit rodinu. Jiný vztah ke svým rodičům můžeme vidět u postav Katy a Idy (*Z mladosti dvou smutných sester*). Otec těchto dívek nevidí mezi svými dcerami nijak velké rozdíly. Nepovažuje ženu za individualitu, ale ženy mu připadají téměř totožné, nemají se v ničem vymykat, mají se starat o děti, manžela a domácnost. Jejich matka je žena chovající se podle společenských norem, tedy matka pečující o své dítě, milující manželka, která se stará o blaho rodiny. Otec Dagmary z díla *Hladina* považuje dívky a ženy za méněcenné a mužům nerovné, a to dává své dceři najevo. Dagmařina matka je stejná jako matka Katy a Idy, tedy správná manželka podle uznávané společenské konvence.

Zaměříme-li se na shodné rysy, vidíme, že ve všech dílech jsou mladé dívky vedeny k charakteristickým činnostem, kterým se měla žena v 19. a na počátku 20. století věnovat. Mezi tyto činnosti patřilo zejména vaření, šití, vyšívání, péče o domácnost, později starost o manžela a děti. Dále se v rozebíraných prózách řeší složité téma kolem lásky, kdy je buď do hlavní hrdinky zamilováno více mužů, nebo hlavní hrdinka bojuje o muže s další ženou. Všechny autorky pojmají prostředí, ve kterém jsou mladé dívky vychovávány, za velmi determinující. Dívky se cítí osamocené, ponižované, nepochopené a utlačované společnostmi. Hrdinky do velké míry ovlivňují psychické či společenské podmínky a musejí překonávat společností stanovené konvence, bojovat za svou lásku, svobodu a za svá práva.

Pro jednotlivá rozebíraná díla je zvolena jiná strategie vypravování. V některých prózách (*První Češka*, *Svéhlavička*) je uplatněno vypravování v rétorické er-formě, pro které je typické, že anonymní vypravěč stojící mimo fikční svět, v některých situacích tento svět hodnotí, soudí a komentuje. Dále může být příběh vyprávěn v osobní ich-formě, to znamená, že vypravěč je fikční postavou, jako je to v díle *Na úsvitě*, ve kterém je vypravěčka zároveň hlavní hrdinkou. V analyzovaných pózách jsme se také setkali s objektivní er-formou, o kterou usiluje Božena Benešová, a tedy vypravěč v jejích dílech je nestranný a nezaujatý. Tato spisovatelka se, na rozdíl od Světlé a

Krásnohorské, snaží o bohatou psychologickou analýzu postav a jejich psychologické kresby podává nepřímo prostřednictvím děje.

Autorky ve svých prózách vycházely z osobních zkušeností, velice dobře znaly prostředí a postavení ženy, o kterém psaly. Rozebíraná díla Karoliny Světlé se odehrávají v pražském prostředí, ve kterém byla sama autorka vychovávána. Hrdinky Světlé obětují svou lásku k milovanému muži ve prospěch společnosti a stejně tak i sama Světlá se vzdala své lásky. Eliška Krásnohorská se snažila ukázat ženu, která je přirozená, ale okolím považována za divnou. Božena Benešová maloměstské prostředí, o kterém psala, také znala, protože v něm prožila dětství a mládí. Spisovatelce se nevyhnula ani nešťastná láska, která je také jedním z ústředních témat jejich povídek.

Ženám se ve své literární tvorbě věnovaly i jiné autorky píšící na konci 19. a počátku 20. století.¹⁰⁹

Literárně činné byly také ženy, které pronikly v jiné oblasti jako Ema Destiniová a Hana Kvapilová.¹¹⁰

¹⁰⁹ Jednou z těchto spisovatelek byla Božena Viková-Kunětická, která za ideál ženy pojímá ženu bojující o své štěstí, zatímco hrdinky Růženy Svobodové se osobního štěstí vzdávají. Svobodová zobrazuje ženu jako individualizovanou, pro kterou je typická citlivost. Amálie Vrbová (Jiří Sumín) se ve svých dílech zabývá neprovdanými ženami, vdovami a nezaopatřenými mladými dívkami z měšťanských rodin. Vrbová poukazuje na to, že se ženy nedovedou bez muže nebo otce obejít, protože je tomu výchova nenaučila. Vrbová ve svých dílech postavy příliš psychologicky nepropracovává a její hrdinky musí svůj osud zvládnout.

¹¹⁰ Ema Destiniová byla významná česká operní pěvkyně, ale mimo to se také věnovala literární tvorbě. Napsala romány *Ve stínu modré růže*, *Dr. Casanova* a povídky *Stromy zrazené lásky* a *Mladá paní stará*. Též psala divadelní hry, básně a písně. Hana Kvapilová byla česká divadelní herečka. Z její literární činnosti jsou zanechány povídky *Na prahu*, *Jakoby kámen do vody hodil* a recenze divadelních her.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

BENEŠOVÁ, Božena. *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Hladina*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1975, s. 99–166.

BENEŠOVÁ, Božena. *Povídky s koncem ne vždy dobrým: Z mladosti dvou smutných sester*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1975, s. 7–45.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička: Příběh z penzionátu*. Praha: Knižní klub, 2011, 288 s. ISBN 978-80-242-3232-4.

SVĚTLÁ, Karolina. *Z dob národního probuzení: Na úsvitě*. Praha: Krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 219–445.

SVĚTLÁ, Karolina. *Z dob národního probuzení: První Češka*. Praha: Krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 5–217.

Sekundární literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, 175 s. ISBN 80-7277-241-4.

ČECH, Leandr. *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: Emil Šolc, [19--], 98 s.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1993, 144 s. ISBN 80-202-0418-0.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, 111 s. ISBN 978-80-85778-61-8.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2001, 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, 300 s. ISBN 80-204-0737-5.

MOLDANOVÁ, Dobrava. *Božena Benešová: [Studie s ukázkami z díla]*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1976, 310s.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Obraz ženského osudu a jeho proměny v tvorbě spisovatelek na přelomu století. *Česká literatura*, 1986, roč. 34, č. 5, s. 420–432.

NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její život a její spisy*. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1890, 159 s.

PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. 1. vyd. Praha: Práce, 1949, 124 s.

POHORSKÝ, Miloš. Karolina Světlá. In *Dějiny české literatury. III, Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 120–138

RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. 1. vyd. Brno: Host, 2001, 174 s. ISBN 80-7294-004-x

ŘEPKOVÁ, Marie. O „neještědské próze“ Karolíny Světlé. *Česká literatura*, 24, 1976, s. 25–35.

ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá: [Studie s ukázkami z díla]*. 3. doplněné vyd. Praha: Melantrich, 1980, s. 407.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská: [Studie s ukázkami z díla]*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987, 318 s.